ائل دیلی و ادبیاتی

۲۰

همکاران ثابت:

بهزاد بهزادی	**سرپرست تحریریه**
علیرضا صرافی	**مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم**
اسماعیل هادی	**مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها**
جواد دربندی	**مسئول ادبیات آشیغی**
محمدرضا کریمی	**مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها**
ائل اوغلو(صدیار وظیفه)	**مسئول بخش امثال و حکم (آتالارسوئزۆ)**

سردبیر: م. رزاقی

حروف‌نگار: کاوس نصیری

بو سایئ‌نئن ایچینده‌کیلر –۲۰

		صحیفه
فۏلکلۏریک آبیده‌لری تۏپلاماق اوغروندا....	**بهزاد بهزادی**	**۱۳۱**
یئرلی سؤزلر	**ماحمیت سئنمازتاپان**	**۱۳۳**
یئرلی سؤزلر	**رحیم غلامی گنج آبادی**	**۱۳۵**
آتالار سؤزۆ	**رضا کاظمی**	**۱۳۶**
آتالار سؤزۆ	**ثریا بخشی**	**۱۳۹**
آتالار سؤزۆ	**محمد قاضی**	**۱۴۵**
آتالار سؤزۆ	**میهن کریمی**	**۱۴۶**
اصلی وْ کرم	**م. کریمی**	**۱۴۸**
آذربایجان قدیم فۏلکلۏر رقص‌لری(۷)	**کمال حسن‌اوْوْ**	**۱۵۶**
یئتیم سئیدی(۴)	**محمد رزّاقی**	**۱۵۹**
کۆپه خائین ناغیلی	**علیرضا ذیحق**	**۱۶۶**
آغی‌لار	**آغاحۆسئین آباسوْوْ**	**۱۶۸**
تۏخوجو نغمه‌لری	**بیلال آلارلی**	**۱۷۲**
«کوْر اوْغلو» داستانیندا یوخولار...	**ایسلام صادیق**	**۱۸۴**
تۆلکۆ ایله دۆیۆ ناغیلی	**منصور جدی**	**۱۹۰**

فوْلکلوْریک آبیده‌لری توْپلاماق اوغروندا
البیر چالیٔشمالارا اویغون
تاپشیریٔق‌لار*

اوْنجه سمپوْزییوْم قورانلارا وْ قاتیٔلانلارا تبریک دئیه‌رک، بو گرکلی ایش اوغروندا اوْنلارا اوغورلار دیله‌ییریک.

فوْلکلوْرون چئشیدلی قوْللاریٔ وْ اوْنا باغلیٔ اوْلان عئلمی باخیٔش‌لار امکداشلار طرفیندن هر یؤنلوٚ اوْلاراق دانیٔشیٔلاجاق. بیز یالنیٔز، فوْلکلوْر توْپلاماق اوغروندا البیر چالیٔشمالارا اویغون بیر نئچه تاپشیریٔق ایرلی سوٚرمه‌یی ایسته‌ییریک. بئله‌لیکله، بیر باشا، باخیٔش‌لاریٔمیٔزیٔ سؤیله‌مه‌یه باشلاییٔریٔق.

زنگین فوْلکلوْریک آبیده‌لریمیزین توْپلاماسیٔ اوغروندا کؤنوٚللوٚ آیدیٔن‌لاریٔمیٔز تپرلی وْ آردیٔجیٔل اؤنملی ایش‌لر گؤرموٚشلر. اوْنلاریٔن توْپلادیٔق‌لاریٔ فوْلکلوْریک اثرلرین بیر پاراسیٔ کیتابلار شکلینده وْ یا درگی‌لرده یاییٔلمیٔشدیٔر.

تک باشیٔنا چالیٔشمالاریٔن الده ائتدییی اوغورلار، دیرلی وْ اؤنملی‌دیر. آنجاق یئترلی دئییل.

فوْلکلوْریک اثرلرین چوْخ چئشیدلی وْ زنگین اوْلدوغونا گؤره، فردی ایمکانلاریٔن چاتیٔشمازلیٔغیٔنا گؤره، گرکلی وْسایٔطین هر کیم ده اوْلمادیٔغیٔنا گؤره، عئلمی مئتوْدلاریٔ اؤیره‌دن قایناق‌لاریٔن آزلیٔغیٔنا گؤره، دؤولتی یاردیٔمیٔن اوْلمادیٔغیٔنا گؤره، تک باشیٔنا چالیٔشمالاردا اسکیک‌لیک گؤروٚنوٚر.

تک باشیٔنا چالیٔشمالارلا یاناشیٔ، کوٚتله‌وی وْ بیرگه ایش‌لمک داها دا وئریملی اوْلا بیلر. اوْنا گؤره‌کی:

– امکداشلار، آماج اوْزره، برنامه وْ ایش بؤلگوٚسوٚ اساسیٔندا، ایش‌لری ایرلی آپارا بیلرلر.

– وْسایٔط (فیلم‌چکن، سس قئیٔد ائدن وْ عکاس‌لیٔق آپاران وْ سایٔره) الده ائتمک ایمکانلاریٔ آرتیٔق اوْلا بیلر.

* – آذربایٔجان فوْلکلوْر سمپوْزیٔیومونا گؤنده‌ریلن مقاله (تبریز – دی ۱۳۸۴)

– عـئلمی مئـتوْدلارلا توْپلاما وْ آراشدئرما یوْللارئـنئ بیرلیکده اؤیره‌نیب اوْنلارئ تطبیق ائده بیلرلر.

– اؤزل فوْلکلوْریک اثرلری کندلردن وْ کؤچری تایـفالارئن یاد‌داش‌لارئـندان توْپلایا بیلرلر.

– فوْلکلوْرون آز ایش‌لنمیش قوْل‌لارئ اوْزه‌رینده چالـئشمالارئ بیر هدف کیمی ایزلمک اوْلا بیلر.

کؤنوْللو ایش بیرلییی یاراتماق، گله‌جکده مرکزلشمیش بیر قورومون یارانماسئـنا تمل اوْلا بیلر وْ بئله بیر دورومدا دؤولتی یاردیم‌لاردان فایدالانماق اوْچوْن الوئریشلی یوْل آچـئلا بیلر.

بیرگه ایش درنه‌یینی نـئجه قوْرماق اوْلار؟

– هر اوْچ وْ یا نـئچه نفر امکداشلار بیر درنک قورمالی‌دیرلار.

– بیر شهرده نـئچه درنک تشکیل تاپا بیلر.

– هر درنک اؤز آماج، برنامه، ایش بؤلگوْسوْنوْ بللندیرمه‌لیدیر.

– هر درنک، فوْلکلوْر توْپلاما وْ آراشدئرما اوْزره عئـلمی مئـتوْدلارئ اؤیرنمک اوْچوْن واخت آیـئرمالی‌دیرلار.

– توْپلانمـئش فوْلکلوْر اثرلر امکداشلارئن طرفیندن آراشدئرئلـئب یایـئلماغا حاضیرلانمالی‌دیر.

– گرکلی وسایئط امکداش‌لارئن یاردیمی‌ایله، اوْلدوغو قدەر تداروْک اوْلونمالی‌دیر.

«**ائل دیلی وْ ادبییاتی**» چاغرئشـئـنا جاواب اوْلاراق نـئچه درنک تشکیل تاپیب وْ توْپلادئـقـلارئ فوْلکلوْرلار «**ائل دیلی وْ ادبیاتی**»–ندا چاپ اوْلوب وْ اوْلاجاقدئر.

حؤرمتلی امکداشلارا! «**ائل دیلی وْ ادبییاتی**» توْپلانمئش فوْلکلوْریک اثرلری اؤز آردیجـئل سایئ‌لارئـندا، اؤزل سایئ‌دا چاپ ائـتمه‌یی بوْیـئـنونا آلـئر.

سئوْیملی امکداشلارا جان ساغلـئغـئ وْ اوغورلار دیله‌ییریک.

بهزاد بهزادی

یئرلی سؤزلر

آلی بیلی کندی
چاراوْیماق ماحالیٔ

ماحمیت سئیمازتاپان

داوْورماق: davurmaq الدن –
آیاقدان گئتمک، یوخسوللوغا
قاتلاشماق. (آجلیٔقدان داوْورور).

دهمرلمک: dəhmərləmək بیر–
بیرینین اوْستوْنه ییٔغماق، دبرتمک.
(سوْروْنوْ دهمرله قوْیٔ گلسین).

زوْخمالاماق: zoxmalamaq
قورتدالاماق، سوْخماق، باسماق .

سادیٔشماق: sadışmaq باریٔشماق،
سازیش ائلهمک، دوْزهلیشمک.

سایٔماق – آیٔماق: saymaq – aymaq
حئسابا گتیرمک، اؤزگهنی
قانماق. (نه سایٔیر – نه آیٔیر: هئچ کیمی
حئسابا گتیرمیر).

سوْنگ ائلهمک: süng eləmək
مغلوب ائلهمک، دالیٔ ساخلاماق،
شیکست وئرمک.

سیپیرهمک: sipirəmək
سوْپوْروْلمک، ایز قوْیٔمادان آرادان
چیٔخماق، سوْرعتله قاچماق. (پوْلیس
دالیٔیٔجا ایدی. داغیٔ اوْزوْ آشاغیٔ
سیپیرهدی).

سیخمیرلمک: sixmirləmək
سیٔخماق، باسماق، اوْوْکالاماق
(داوْارلاریٔن امجهیینی تئز سیخمیرلدی:.
قوْلایٔ ساغدیٔ. اوْنو بتر سیخمیرلدی =
توتوب سیخدی، بیلهسینه فیشار
وئردی).

شارتا گیرمک: şarta girmək
قورشانماق، مئیٔدانا گیرمک .

شایا – بایا سالماق: şaya – baya
salmaq شاییٔعه سالماق،

شولوملانماق: şulumlamaq
یالتاقلانماق، یالمانماق.

شۆیۆنه گئتمک: şüyünə getmək
الدن گئتمک، بئیین‌دن گئتمک. (واٛر
یوخوم شۆیۆنه گئدیب).

عیللت اوْغورلاماق: illət
oğurlamaq مریض‌لمک، معیوب
اوْلماق، دوْاملیٔ آلیز اوْلماق، علاج‌سیٔز
مریض اوْلماق (بئله آریٔخلامادان
بللی‌دیر اوْنو عیللت اوْغورلاییب).

فوشغا وئرمک: fuşğa vermək
آتماق، فشار ایله چیٔخماق، پوْرتداماق.
(گوْلـله دیٔجک قان فوشغا وئردی).

قارا توتماق: qara tutmaq
هوْرکمک، دالیٔ قایٔـیتماق، قوْرخماق،
اوتانماق، (آت چایٔدان کئچنده قارا
توتور. اوْ اوشاق آدامنان قارا توتور).

قاسیٔرغاماق: qasırğamaq
تورشوماق، کیفـلمک قیٔزغیٔرماق. (کره
یاغ قاسیٔرغاییب) .

قان آراسیٔنا گیرمک: qan arasına
girmək ۱)اؤزۆنۆ اؤلۆم خطرینه
سالماق، خطرلی داعواٛدا آراچیٔلیٔق
ائتمک. **۲)** خطردن قورتارماق. (قاتیٔلین
آراسیٔنا گیردی: بیله‌سینی اؤلۆم‌دن
قورتاردیٔ).

قوْجاشماق: qocaşmaq
یوْغونلاماق،گنجلی‌یین سوْنونا چاتـیب
وْ قوْجالیٔغا آیاق قوْیماق (حئیواناتا
گؤره ده ایشله نر: بو سوپا یاخچیٔ
قوْجاشیٔب).

قوررت دؤیمک: qurrət döymək
فایٔداسیٔز وْنتیجه‌سیز ایش گؤرمک.

قیٔرتدیٔرماق: qırtdırmaq
اسیرگه‌مک، موضایٔقه ائله‌مک.
(چؤره‌یٔی بیله‌سینه قیٔرتدیٔریٔر).

کره‌زدنمک: kərəzdənmək
کره‌زلنمک، مغرور دائیٔشماق، بؤیۆکلۆک
ایدیعاسیٔلا دائیٔشماق.

کم‌لمک: kəmləmək نیشانلاماق.
(آلدیٔغیٔ قوْزولاریٔ کم‌لدی).

یئرلی سؤزلر

رحیم غلامی گنج آبادی

آخمئرا axmıra قاخئینج، سرکوفت. (آخمئرا وۏرماق).

آسابا asaba فامیل.

آغ ağ جنوب.

آواستا avasta آچئق. (قاپیٔ آواستا قالئب).

ساققئزلئق saqqızlıq گیجگاه.

ائوديمک evdimək بوغدا آرپا کیمی نارئن شئی‌لری بیر–بیر گؤتۆرمک، دؤشۆرمک.

انۆو ənüv شئه

اینگلمک ingəlmək آرئقلاماق

پین pin کهلیک و سائیره قوشلارئن تله‌نی گؤرمه‌ییب و اونا دۆشسۆن دئیه تله‌نین اۆستۆنه تؤکۆلن قورو اوت. پین‌لمک: قورو اوت تؤکۆب اۆستۆنۆ باسدئرماق.

تۆبۆزر tübüzər قئزئل پاپاق، آرواد آدیٔدئر.

تووچو tovçu کلک باز، فئرئلداق.

جئیسیک ceysik دلقک.

جئی‌لشمک ceyləşmək ال بیر اولماق، مۆتتحید اولماق.

جیدووْلوق cidovluq آیاغئن دیزدن آشاغیٔ قیسمتی.

چئچیک çeçik آروادئن باشئئن تۆکۆ.

خیر xir قورخو. (گؤزۆنۆن خیری یوخدور: قورخمازدئر).

شاس توک گۆو şas tok güv آچئق آبی

قارا qara شیمال.

کۆوله‌مک küvləmək یالان دانئشماق.

گیزگه gizgə آروادئن باشئئن تۆکۆ.

لیس lis سۆمسۆک.(لیس ایت، سۆمسۆک ایت).

نکیمک nəkimək لج ائله‌مک.

نیخدیم nixdim تکان، حرکت. (یئریندن نیخدیم یئمه‌دی).

هورابا horaba جر بحث ائله‌مک.

آتالار سؤزۆ

اردبیل ۆ هنده ۆرینده

ترتیب ائدن: رضا کاظمی

توْپلایانلار: حسن فیضی، نوروزعلی فیضی،رضا کاظمی، محمود مهدوی، کاظم نظری بقا.

–ق–

– قاپی آیرانی تورش اوْلار./ قاپیٔ آیرانیٔ تورش اوْلار.

– قاتیٔخدا دامار وار، سن‌ده یوْخ./ قاتیٔق‌دا دامار وار، سن‌ده یوْخ.

– قاتیٔر آلان سوْیوشدی./ قاتیٔر آلان سوْوْوشدو.

– قاچان قاچیٔب، داناییٔن بتده‌کین تاپدا./ قاچان قاچیٔب، داناییٔن بندده‌کین تاپدا.

– قاچانی قوْیالامازلار./ قاچانیٔ قوْوْلامازلار.

– قارداش یاخچی اوْلسیٔدی، آللاه بیرین ده اؤزینه یارادارد‌ی./ قارداش یاخشیٔ اوْلسایدیٔ، آللاه بیرین ده اؤزۆنه یاراداردیٔ.

– قارداشیٔن اوْره‌یی دمیردندی، باجیٔییٔن اوْره‌یی خمیردن.

– قارداشیٔن پیسی یوْلداشیٔن یاخچیٔسیٔن‌نان یاخچیٔدی./قارداشیٔن‌پیسی یوْلداشیٔن یاخشیٔسیٔن‌دان یاخشیٔدیٔر.

– قارداشیٔن دا دوْستی یاخچیٔدی./ قارداشیٔن دا دوْستو یاخشیٔدیٔر.

– قارنی دوْیسا آللاها بنده‌لییٔ ائله‌مز./ قارنیٔ دوْیسا آللاها بنده‌لیک ائله‌مز.

– قارئیم دوْلی‌دی، آغزیٔم یومولی./ قارئیم دوْلودو، آغزیٔم یومولو.

– قاریٔشقاتیٔن قمخاری، بیٔشی ده اوْنان یوخاری./ قاریٔشقاییٔن قمخاریٔ، بیٔشی ده اوْندان یوخاریٔ.

– قاریٔن بوْغازدان آشاغادی./ قاریٔن بوْغازدان آشاغادیٔر.

– قاشی گؤزدن آیٔیرماغ اوْلماز./ قاشیٔ گؤزدن آیٔیرماق اوْلماز.

– قانانا میلچک قانادی سازدی، قانمیانا زورنا– قاوال دا آزدی./ قانانا میلچک

– قورد قاشماسا، آجیٔنان اؤلر./ قورد قاچماسا، آجیٔندان اؤلر.

– قوْشونوغ آزوغ، قوْناغوغ چوْخوخ./

قانادیٔ سازدیٔ، قانمئیٛانا زورنا– قاواٛل دا آزدیٔ.

– قبریستانلیٔخدان کئچنده اوٛلوٚدن ده بیری اسکیه گلئیٛ./ قبریستانلیٔقدان کئچنده اوٛلوٚدن ده بیری اسکیک گلیر.

– قره بخت قره بختدی، بوساغا عوٚض اوٛلئیٛ./ قارا بخت قارا بختدی، بوساغا (حیٛط، قاپیٛنین آغزیٔ) عوٚض اوٛلور.

– قره توٚیغون یومورتتاسی کیمی ایتن‌ده تاپیٛلماز./ قارا توٚیوغون یومورتداسیٔ کیمی ایتن‌ده تاپیٛلماز.

– قره ساچیٛن قارقیٛشی یٛرده قالماز./ قارا ساچیٛن قارغیٛشیٔ یٛرده قالماز.

– قصابین اتی آریٛخ چیٛخاندا گوٚنوٚن تعریفلر./ قصابین اتی آریٛق چیٛخاندا گوٚنوٚن تعریفلر.

– –قوٛدوغون بوییٛنوزی چیٛخماز دیئٛه‌ر همیشه قوٛدوغام./ قوٛدوغون بوییٛنوزو چیٛخماز دئیٛه‌ر همیشه قوٛدوغام.

– قوربانسیٛز بایٛرام اوٛلماز.
شاد، من ده شاد.

– قوٛهون گلدی آت خیاری./ قوٛهون گلدی آت خیاریٔ.

– قوٛوٛ وٛرئیٛسن، قولاٛخ توتولئیٛ./ قوٛوٛ قوٛشونوق آزئیق، قوٛناغئیق چوٛخوق.

– قوشی گوٚرنده قاناتیٛن گوٚرسه‌دئیٛ، سیچان گوٚرنده دیشین./ قوشو گوٚرنده قانادئین گوٚرسه‌دیر، سیٛچان گوٚرنده دیشین.

– قوش یٛویٛادان اوچار./ قوش یٛوواٛدان اوچار.

– قوٛناغئین روزیسین آللاه اوٛزوٚندن قاباخ یٛئتیره‌ر./ قوٛناغئین روزوسون آللاه اوٛزوٚندن قاباق یٛئتیره‌ر.

– قوٛنشومین آجیٛغیٛنا چهدیم اوٛغلومین چوٚکوٚن چیٛخارتدئیم./ قوٛنشومون آجیٛغیٛنا چکدیم اوٛغلومون چوٚکوٚن چیٛخارتدئیم.

– قوٛنشونون پاخیٛلی گئدیب چیٛراغ اوٚستوٚنده اوٛتورار./ قوٛنشونون پاخیٛلی گئدیب چیٛراق اوٚستوٚنده اوٛتورار.

– قوٛنشی قوٛنشیٛا باخار، اوٛزین اوٛتا یٛاخار./ قوٛنشو قوٛنشویٛا باخار، اوٛزوٚن اوٛدا یٛاخار.

– قوٛنشیم شاد، من ده شاد./ قوٛنشوم

– کاسیب ائوٛینن چیٛخدی دئدی اربابلاٛشمیٛشام./ کاسیب ائوٛیندن چیٛخدیٔ دئدی اربابلاٛشمیٛشام.

– کاسیٛبدان سوآل اوٛلماز، سیئٛه‌زیدن

ۆئریرسن، قولاق توتولور.

– قیٔز ایمامزادەسی نه اؤلدۆرەر نه شفا ۆئرەر./ قیٔز ایمامزاداسیٔ نه اؤلدۆرەر نه شفا ۆئرەر.

– قیٔز قارییٔاندا دایئ‌سیٔنا توْشر./ قیٔز قارئییٔاندا دایئ‌سیٔنا دوْشر.

– قیٔزئیم اره گئدنده گؤرئیدیم، گلینیم اوشاخ دوْغاندا./ قیٔزئیم اره گئدنده گؤرەیٔدیم، گلینیم اوشاق دوْغاندا.

– ک

– کارئیدی، کوْرلئیغیٔ دا یٔاتیٔنئان چیٔخدی./ کار ایدی، کوْرلوغو دا یٔانیندان چیٔخدیٔ.

– کارئین گ...ۆنه بالتا گیردی، دئدی بو نه تاپ–توپدی./ کارئین گ...ۆنه بالتا گیردی، دئدی بو نه تاپ– توپ‌دور.

– کاساسیٔئین سو توتان یٔئریدی./ کاساسیٔئین سو توتان یٔئریدیر.

چوۋال./ کاسیبدان سوآل اوْلماز، سیئەزیدن چوۋال.

– کاسئیبلئیخ مان دؤیئیر، یٔوْلچیٔلیٔخ ماندی./ کاسئیبلئیق مان دئییل، یٔولچولوق ماندیر.

– کاسئیب‌لیٔغیٔن دردین اؤلوْم قوتارار./ کاسیٔب‌لیٔغیٔن دردین اؤلوْم قورتارار.

– کاسئیئین پولی چوْخالسا یٔا عکسین بؤیۆتدۆرۆب ۆئرار دوارا یٔا دا گئدر مشهده./کاسئیبئین پولو چوْخالسا یٔا عکسین بؤیۆتدۆروب ۆورار دیوارا یٔادا گئدر مشهده.

کاسئیبئین دوْداغیٔندا گۆلۆش اوْلماسا، گره توکاتئین باغلیٔیا./ کاسئیبئین دوْداغیٔندا گۆلۆش اوْلماسا، گرک توکائین باغلایٔا.

کئچل باشا گیل یٔاخیٔلماز./ کئچل باشا گیل یٔاخیٔلماز.

کئچی کئچیلیٔینده آلتیٔن دیٔرتمایٔب یٔاتار.

آتالار سؤزوْ

زنجان

توْپلایان: ثریا بخشی

یٔ

– یاندیٔ منیم چیراغیم، سؤندۆ سنین چیراغین.

– یان منه، یاییم سنه.

– یانسین چیراغین، گلسین ایشیٔغین.

– یاییرام توْتونوْمو گؤرن یوْخ.

– یاواش گئدەن یوْرولماز.

– یاییدا آیران قیٔشدا یوْرقان.

– یاییدا باغچیٔ اوْلاسان، قیٔشدا حامامچیٔ.

– یاییدا هر دیوارین دیبی بیر ائودیر.

– یایٔ گوْنوْندن یاریٔمایان، پاییز گؤنوْندن یاریٔماز.

– یایٔ گوْنوْنوْن یئیغیٔنتیسیٔ، قیٔش گوْنوْنوْن یئییٔنتیسی.

– یایٔ وار قیٔش وار؛ نه تلەسک (چوْخ) ایش وار.

– یئر برک اوْلدو، اؤکوْز اؤکوْزوْدن

– یئتیم اوشاق یازیٔماز، یاریٔسا دا، قاریٔماز.

– یئتیم قوزو، قوْچ اوْلماز.

– یئتیمی دؤیەسن، سؤیەسن، چؤرەیین الیندن آلمایاسان.

– یئتیمین پاییٔ، دەدەلیدن چوْخ اوْلار.

– یئددی ائوین سوْتوْنوْ دامازلیٔغیٔدیٔر.

– یئددی پوْشتوْمه بسدیر.

– یئددی دؤوْلتدن آزاددیر.

– یئددی قوْنشو بیر قازانا مؤحتاجدیر.

– یئددی کفن چوْروْدوْب.

– یئددی‌یین قوس، آندان.

– یئر آچیٔلیب بو چیٔخیب، گؤیٔ یئرتیٔلیب بو دوْشوْب.

– یئرآلمادا بوخار وار، بوندا یوْخ.

– یئمەمیش ائوین چؤرەیی‌دیر.

اینجی‌یه‌ر.

– یئرده یئریم یاندیٔ، گؤیده گؤیئوْم.

– یئری بوْشدور بوْش اوْلسون، گئتدیی‌یی یئر خوْش اوْلسون.

– یئری بوْشدور بوْش اوْلماسئین، دوشمان گوْنوْ خوْش اوْلماسئین.

– یئرینه ایشه‌دی‌یی یئتمیر، شیرین چایٔ دا ایسته‌ییر.

– یئرین یومشاق گؤروْب.

– یئری‌ین آت، آرپاسئین آرتئیرار.

– یئری‌ین آتین باشئنا وورمازلار.

– یئزنه‌نین یاخشئ‌سئ، ائوْین یوخاریٔ باشئندادئر.

– یئکه گؤزوْن ایشئغئ اوْلماز.

– یئل اسر کروان کئچر، داش قایادان نه آپارار؟

– یئل اسیر، یئنگه‌لر اوْینایئر.

– یئل قایادان نه آپارار.

– یئل هایانادئر، بو اوْیانادئر.

– یئمک‌نن دوْیمور، یالاماقنان دوْیور.

– یئمه‌میش حالواٰیا، نه فاتحه‌سی (فاتحه‌سی).

– یئمه‌یه کؤمک، ایشله‌مه‌یه ده‌کؤمک.

– یئمه‌ییبسن قاز اتین، بیلمه‌ییرسن لذه‌تین.

– یئمه‌یـیبسن یاغلیٔ‌سئین، چکه‌سن اوْنون آغریٔ‌سئین.

– یئمیش‌لنمک اوشاغا یاراشئیر.

– یـئـیْن‌ده اوْکوْز آخورونده، یاتاندا بیزوْوْ آخوروندا.

– یـئـیْن‌ده باسا- باس، ایشله‌یْن‌ده بیر عاباباس.

– یـئـیه‌ن ایله گئـیه‌نین‌کین آللاه یئتیره‌ر.

– یـئـییرم، ایچیرم، اوْیناش یادئمدان چئخمئر.

– یوْخاریٔ کند سو ایچر، آشاغی کند آند.

– یوخاریٔیا باخائین بؤرکوْ دوْشر.

بایاتــیلار(۷)

زنجان

توْپلایان : ثریا بخشی

بو داغلار کیمی گؤزلر؟ یاغیش یاغار سس‌لنر
تار چالان سیمی گؤزلر آیٛ چیخار هوْس‌لنر
قاشئین کیمی قاش اوْلماز سیزین باغئین بوٚلبوٚلو
گؤزلرین کیمی گؤزلر بیزیم باغدا سس‌لنر

سو جوْشار داشدان گلر داغلارا قار دوٚشوٚبدوٚر
توْکوٚلوٚب داشدان گلر گؤره نه هامار دوٚشوٚبدوٚر
یارئم منی ایسته‌سه قبریمی یادلار قازئیب
دورار اوْباشدان گلر الحدیم دار دوٚشدوٚبدوٚر

بو داغدا مارال مله‌ر آپار منی بنده وْور
بالاسئین قوْوٛار مله‌ر ساچئیندا کمنده وْور
بیر یاندا چوْبان نئیی مین بیر یئـردن یارام وٛار
بیر یاندا داوٛار مله‌ر اسیرگه‌مه سن ده وْور

قوشلار جئیغا جئیغ ائـیلر دوٚچرخه‌ن قوْشا زنبور
حیْطی پالچئیق ائـیلر دوْلان گل قاپئیدا دور
زهله‌م گئدر اوْ یاردان من وٛاختئنئ بیلمیرم
هردن بیر آجئیق ائـیلر گلنده زنگینی وْور

آیا باخ نئجه گئدر بالئیق سودا یان گئده‌ر

گوٚن گلر گئجه گئدر
اولدوزلار آراسئندان
بیر یوٚل واٚر حاجا گئدر

یاٚرالیٔدان قان گئدەر
طبیب گلسه نه ائیلر
اجل گلسه جان گئدەر

یاٚز دوٚغان یاٚیا گئدر
سو آخار چاٚیا گئدر
وٚفاسئز یاٚرئ چیٔخان
امه‌یی ضاٚیا گئدر

چاٚیٔ دا بالیٔق یاٚن گئدر
آچما یاٚرام قان گئدر
بونا طبیب نئیله‌سین؟
اجل گلر جان گئدر

گوٚن گلر باتار گئدر
دورنالار قاتار گئدر
وٚفالیٔیا جان قوربان
وٚفاسئز آتار گئدر

توت آغاجیٔ توت وئرەر
یاٚرپاقلارئ جوٚت وٚئرەر
کؤرپه‌سی آغلاٚیاندا
عزیز آنا سوٚت وئرەر

سو گلر آخار گئدر
وٚریاٚنئ یـٔیخار گئدر
دوٚنیٚا بیر پنجره‌دیر
هر گلن باخار گئدر

بو داغدا جئیٚران گزەر
آیاقلارین داش ازەر
من یاٚرئما نئیله‌دیم؟!
یاٚر مندن اوزاق گزەر

گویدن بیر جوت قوش گئدەر
بیر بیرینه توش گئدەر
سنی منه وئرسه‌لر
آللاهادا خوٚش گئدەر

توفان گلر داغ اسەر
یٚئل وٚوراندا باغ اسەر
یاٚر یاٚدئما دوٚشنده
اوٚره‌یٚیم زاغ ، زاغ اسەر

لایْ لایْ لار (۶)

زنجان

ثریا بخشی

لایْ لایْ دئدیم گؤلؤنجه
دائیشئینجا، گؤلؤنجه
بالاما لایْ لایْ دئدیم
ائللری‌نین دیلینجه

لایْ لایئین لاله– لاله
داغدان آخدیٔ شلاله
گؤزلرین اولدوزلارا
قاشئین بنزر هیلاله

لایْ لایئنام چمن‌ده
یئل اوْینایئب اسنده
محببتدن داشئیرام
سن سوْتومؤ امنده

لایْ لایئین ایلمه– ایلمه
کیم آتدیٔ داغدا گؤلـله؟
یارالیٔ اوْوْ گؤزؤندن
قان آخدیٔ گیلله– گیلله

لایْ لایْ بالام بئشیکده
بوْلبوْل اوْخور ائشیکده
سن یات یوخون آل‌گینان
من دورموشام کئشیکده

لایْ لایئین گوْله–گوْله
گوْل آچئیب، باخار گوْله
گوْنوْن ایلین سوْوْشسون
دوْداغئین گوْله–گوْله

لایْ لایْ ائوْ– ائشی‌یینده
یات بالام بئشی‌یینده
بیر من، بیر دان اولدوزو
دورموشوق کئشی‌یینده

لایْ لایْ تئل دوْزه‌ر سنه
آنان گوْل بزه‌ر سنه
آللاهدان عهدیم بودور
دیمه‌سین نظر سنه

لایْ لایئین اؤز دیلینده
چالارام اؤز دیلینده
روزی‌سی بوْل اوْلارمیش
اوْلان قوزو ایلینده

لایْ لایئین دنه– دنه
دردلرین گلسین منه
بیر دئییب، مین گوْله‌سن
ایللرین دؤنه– دؤنه

لایْ لایْ دور باخ اوْزوْمه
لایْ لایْ اؤز گوْلوْم لایْ لایْ

باشیئنئ قوْیٔ دیزیمه
آخشام قوْناق گئتمه‌یه
سوْرمه چکیم گوْزوْنه

گوْلوْم، بوْلبوْلوْم لایٔ لایٔ
بۆیۆیه‌سن کوْلگه‌نده
من ده بیر گوْلوْم لایٔ لایٔ

لایٔ لایـئن سینه– سینه
توْیوقلار گئتدی نینه
آنالار لایٔ لایٔ چالئر
بالاجا کؤرپه‌سینه

لایٔ لایٔ بوْلبوْلوْم لایٔ لایٔ
باغدا سوْنبوْلوْم لایٔ لایٔ
باخچالاردا گوْل چوْخدور
بیر قـئزئل گوْلوْم لایٔ لایٔ

لایٔ لایٔ گوْللوْ باغا تایٔ
آل لاله‌لی داغا تایٔ
عطیرلی‌سن، نازلی‌ساn
شامامالئ تاغا تایٔ

لایٔ لایٔ حیاتـئم لایٔ لایٔ
قندیم ناباتـئم لایٔ لایٔ
شیرین سؤزلر ایچینده
سؤزوْم بایاتـئم لایٔ لایٔ

لایٔ لایٔ آ بالام لایٔ لایٔ
آلئنماز قالام لایٔ لایٔ
سنه ایری باخانئ
یاندئرسئن نالام لایٔ لایٔ

لایٔ لایٔ بئشی‌ییم لایٔ لایٔ
ائوْیم ائشی‌ییم لایٔ لایٔ
سن گئت شیرین یوخویا
چکیم کئشی‌یین لایٔ لایٔ

لایٔ لایـئن قوزوم لایٔ لایٔ
آیـئم، اولدوزوم لایٔ لایٔ
سن بیر ایگیت اوْلونجا
هر دردە دؤزوْم لایٔ لایٔ

لایٔ لایٔ ببه‌ییم لایٔ لایٔ
گؤزل گؤیچه‌ییم لایٔ لایٔ
قوْربتده یاد ائلینده
آرخام کؤمه‌ییم لایٔ لایٔ

آتالار سؤزوٚ

محمد قاضی

ف

–فالا اینانما فال‌سیئز دا قالما
–فرشی خابیئنا سوٚپوٚره‌رلر
–فوضول اوْلماسا دوٚنیٚا گوٚلوٚستانا دؤنر
–فلگین بیر چووٛال قیئزیئلیئ وٛار گوٚنده بیری‌نین دالیئنا چاتار
–فیلین بیر فیکری وٛار، فیلچی‌نین مین فیکری

ق

–قارداش قارداشیئ پیئچاقلامیئش،
دؤنموٚش اوْنو قوجاقلامیئش!
–قاردا گز، ایزینی بللی ائتمه
–قارقا بیر قوزدان کوٚسدوٚ قالدیئ کیسه‌سینده
–قازان اوْددان، اینسان حرکتدن قیئزار
–قره توْیٚوغون یٚومورتاسیئنا دؤنوٚب
–قریب ایتین قویٚروغو پاچاسیئ آراسیئندا اوْلار
–قیئلیئنج قورشانانیئن، آت مینه‌نین، کؤرپوٚ کئچه‌نین‌دیر
–قوْنشو آخرت یٚوْلداشیئ
–قودورموش کؤپه‌گین عؤمروٚ قیئرخ گوٚن اوْلار
–قورو پالچیئق دیواٛرا یٚاپیئشماز.
–قوْناغیئ خوْروز اوْلانیئن آنباریئندا دن قالماز
–قوْیٚونو اوْلمویٚانیئن پیئچاغیئ ایتی اوْلار
–قوْیٚونون مه‌له‌دیگینی قوزو مه‌له‌مز
–قورد سببینه قوش دا یٚئیٚه‌ر
–قوْوْورقانیئن یٚانانیئ چیئرتلار
–قیئشا دئدیلر هاردا قیئشلادیئن؟ دئدی یٚوْخسوللاریئن جانیئندا
–قیئز آلان آلانا کیمین قیئز وٛئره‌ن اؤله‌نه کیمین
–قیئزیئل آرواٛدیئن، قیئلیئنج کیشینین
–قیئزیئل آچانیئ قیئلیئنج آچماز
–قیئشدا اوْجاق باشیئ، یٚایٚدا داغ باشیئ
-قیئشدا چؤرک سیز، یٚایٚدا کؤیٚنک‌سیز یٚوْلا چیئخمازلار
–قیئشیئن گؤزوٚ یٚاشلیئ‌دیئر

آتالار سؤزۆ

(اردبیل ۆ هنده‌ۏرینده)

تۏپلایان: میهن کریمی

ب

ـ باشئنلا یئریمه‌سن آیاغئ‌ئین قدرینی بیلمزسن.

ـ باغانئ یا اؤلدۆر، یا آرخاسئ اۆسته چئۏیر.

ـ بالالئ قارغا دن یئـئیه بیلمز.

ـ بانلاماز بانلاماز، تئشت قاباغئندا بانلایار.

ـ بیر زاددان کؤکلمه‌یه‌جک‌سن، بس نییه آرئقلایاسان.

ـ بیری‌نین دۏققوز کۆرکۆ ۏار، دۏققوزونون بیر کۆرکۆ یۏخ‌دور.

ـ بیلن بیلدییینی ایشله‌ر، بیلمه‌ین بارماغئنئ دیشله‌ر.

پ

ـ پاخئل دۏلو چاناغئ بۏش چاناغا ۏۏرار.

ـ پیشی‌یی ائله ۏور، قایئـئدئب اۆزۆنۆ جئرماسئن.

ـ تازئ‌ئین هیزلی‌یئندن‌دیر دۏۏشان گلیب سامانلئقدا بالالایئر.

ـ تانرئ، قارغایانئ پئیغمبر عصاسئـیلا ۏورار.

ـ تله‌سن تندیره دۆشر.

ـ تۏرپاغئن اۆزۆ سۏیوق اۏلار.

ـ جمدک اۏلان یئرده قارغا دۏلانار.

ـ جهنمدن گلن من، خبر گتیرن سن؟

ـ چایئ گلمه‌میش چئرمانما.

ـ چوبوق ایکن ایدین ائیب‌سن، چردی‌لیک اۏلاندان سۏنرا ایه بیلمزسن.

ـ چیبین(میلچک) قانا قۏنار.

خ

ـ خئیر سؤیله‌مزه دئدیلر خئیر سؤیله، دئدی -گئده‌سن گلمه‌یه‌سن.

ـ خالیقین وئردیئی نئعمت‌دیر، اینسانئن وئردیئی مینّت.

ـ خزل‌لری کوٚلک قارئشدئرار، اینسانلارئ کلک.

د

ـ داغئ داش بزر، اینسانئ باش.

ـ دالئ شله‌لی قاپئ آچمایان، نئعمتین قدرینی بیلمز.

ـ دائین کؤچوٚن آخشامدان سوٚر.

ـ دردسیز قمسیز آدام سو ایچمک‌له ده کؤکه‌لر.

ـ درزیه دئدیلر کؤچ، ایئنه‌سینی سانجدئ باشئنا.

ـ درین قازان، داهاز(دایاز) قازان اؤزو دوٚشر.

ـ دوٚشمن آیاغا باخار، دوٚست باشا.

ـ دوٚه‌جه بوٚیون اوٚلونجا، دوٚیمه‌جه عاغلئن اوٚلسون.

ـ دؤیر ـ سؤیر ارین یوٚخ، یئل آپاران تئلین یوٚخ.

ـ دیوارئن بو اوٚزوٚنوٚ یئخ، اوٚ اوٚزوٚنده پرده قوٚیئ.

ـ زیرک ننه اوشاق بلکده، اوٚنا جاهاز تیکر.

ـ سؤیمه یوٚلچو (دیلنچی) آتامئ، سؤیمه‌یم خان آتانئ.

ـ ساققال مندن گئدندن سوٚنرا دوٚشمنده بیتسین.

ـ سامانلئغئ دانا ـ بوزوٚ یئیه‌ر.

ـ سو گلمه‌میش وٚریائین وٚورما.

ـ سیفاریش‌له حج قبول اوٚلماز.

ـ شاهئن دا قاراچئیا ایشی دوٚشر.

ـ شوٚشه‌نی اَلماسلا کسرلر.

ق

ـ قاچاغا یئر ده وٚاردئ، گوٚئ ده.

ـ قارغا بالاسئنئ اوٚخشار: آغ ـ آیباق بالام.

ـ قاشئقلا یئمه‌میش چؤمچه ایله باشا وٚورور.

ـ قناعت دؤوٚلت‌له یارئدئ.

ـ قوٚجانئ دا چایئ آپاراندا، آنا دئییب چاغئرار.

اصلی وْ کرم

م. کریمی

آذربایجان محبّت داستانلارئ آراسئندا اصلی وْ کرم اؤزل بیر یئر توتوب وْ بوْتوْن توْرک دیللی خالقلار آراسئندا، ها بئله آذربایجان قوْنشولارئ ایچری‌سینده ده یاییلیب‌دیر. بو داستانئن اصیل موْوضوسو سئوْگی، محبّت، دوْستلوق وْ ایکی میللت (آذربایجانلئلار وْ ائرمنی‌لر) آراسئندا باغلئلیق، ها بئله عقیده آیرئلیغئ‌ئین سئوْگی دوْنیاسئنا موْناسیبتی آراشدیرئلیر. بو داستان یوْز ایللر بوْیو آشئقلارئمئز طرفیندن سؤیله‌نیب وْ خالقئمئز ایچینده محببتله یاشاییب‌دیر. بیرینجی دؤنه بو اثر تبریزلی تاجیر ایلیاس مشقییان طرفیندن یازئیا آلئنیب (**۱۷۲۱**–جی ایلده)، سوْنرالار بؤیوْک عالیم‌لر، آذربایجان وْ توْرک عالیم‌لری ایله یاناشئ، مجار، بولغار عالیم‌لری ده بو داستانئ توْپلاییب، آراشدیرئب وْ یازئبلار.

داستان موْختلیف روایت‌لره گؤره ایصفهان، گنجه وْ قاراباغدا اوْز وئریر وْ بئله باشلائیر: زییادخان گنجه‌نین حاکیمی وْ قارا کئشیش اوْنون وزیری اوْلاراق، هر ایکیسی ده سوْنسوز اوْلوب، اوشاق حسرتینده یانئیرلار. آذربایجان داستانلارئنداکئ کیمی، اوْنلار ائحسان وئریرلر، آجلارئ دوْیوروب، لوْت‌لره پالتار وئریب خالقا یاردئم ائدیرلر. بونلارئن قادئنلارئ دا بیر آغاجدان آلما دریب، آرادان بوْلوْب یئییرلر. بئله بیر ایلقارا گلیرلر کی، اوشاقلارئ، اوْغلان، قئز اوْلورسا بیر–بیری ایله ائوْلندیره‌لر. بو نذیر–نییازلار تانرئ درگاهئندا قبول اوْلونور وْ ۹ آی، ۹ گوْن ۹ ساعاتدان سوْنرا زییادخانئن بیر اوْغلو وْ قارا کئشیشین بیر قئزئ اوْلور. اوْغلانئن آدئ ماحمود وْ قئزئن آدئ مریم قوْیولور. ایکی اوشاق بؤیوْیوْر، **۱۵–۱۶** یاشئنا چاتارکن بیر–بیری ایله گؤروْشوْب، بیر–بیرینه اوْرک باغلاییرلار.

اوْ گوْن، مریم باغدا ۴۰ اینجه بئل قئزلارلا اوْتوروب شنلیک ائدیردیلر. ماحمود دا اوْوا چئخئب ترلانئنئ اوچوردور. ترلان اوچوب، باغدا مریم–ین یانئندا یئره قوْنور. ماحمود گلیر ترلانئ‌ئین سوْراغئنا، مریم–ی گؤروْر، اوْره‌یی آلئشئر سازلا–سؤزله دیله گلیر:

آی گؤزل قئز، صد آفرین اصلینه
آلا گؤزلوْم ترلانئمئ گتیر وئرا!

منم اوْ ترلانئین اوْوْچو–صیّادیٔ

آلا گؤزلوٚم، ترلانئیمیٔ گتیر وئرا!

مریَم ده ماحمودو گؤردوٚکده یٔرینده‌ن چاشئیب بئله جاواب وئریر:

من بیلیرم بو ترلانئین ایشینی

کرم ائیله، ترلانئینیٔ گل آپار!

ترلان گرک یٔئسین اوْوْون دؤشوٚنوٚ

کرم ائیله، ترلانئینیٔ گل آپار!

بو گؤروٚشده ایکی گنج بیر–بیرینه اوٚرک وئریب سئوْیشیرلر. شئعرده آدلاندیٔغیٔ کیمی قیٔزئین آدیٔ «اصلی» وْ اوْغلانئین آدیٔ «کرم» اوْلور.

بیر زامان کئچیر. کرم اصلی‌نین محببت اوْدوندا یٔائیر، خسته دوٚشوٚر. خبری آتاسیٔ زییٔادخانا چاتیر. هامئیٔا بللی اوْلور کی، کرم قارا کئشیشین قیٔزیٔ اصلی‌یه وْورولوب. زییٔادخان، قارا کئشیشی سارایٔا چاغیٔریب قیٔزئینا ائلچی‌لیک ائدیر. قارا کئشیش راضیٔلیق ائدیر آنجاق زییٔادخاندان زامان ایسته‌یٔیر بونلاریٔ توْیٔ اوٚچوٚن حاضیٔرلیق گؤرسوٚن. آمما فوٚرصتدن ایستیفاده ائدیب اصلینی ده گؤتوٚروٚب شهردن چیٔخیٔر. نئچه گوٚندن سوْنرا قارا کئشیش وْ اصلی‌نین قاچماسیٔ بیلینیر. کرم خسته‌له‌نیب درده دوٚشوٚر. نهایٔت یٔوْلداشیٔ «صوفی» ایله اصلی‌نین دالئینجا یٔوْلا چیٔخیٔر. هر یٔانیٔ دوْلانئیر، قارا کئشیش وْ اصلی‌نین اوْلدوغو یٔئری سوْراقلاییٔب، آردئینجا دوْلانئیر. قارا کئشیش ائرمنیستان، گوٚرجوٚستان، آنا دوْلو، میصره قده‌ر گئدیر وْ کرم ده اوْنون آرخاسئینجا سوٚروٚنوٚر.

داستانئین اصل مؤوْضوسو کرم–ین اصلی‌دن اؤتروٚ چؤللری، داغلاریٔ، دره‌لری، شهرلری، اؤلکه‌لری گزمک وْ سئوْگی‌سیندن سئیزلاییٔب اوْخودوغو سؤزلر وْ ساز چالمالاریٔ اوْلور. کرم بورادا داغلارلا، دورنالارلا، یٔوْل اوٚستوٚنده اوْلان چایٔلار، بولاقلار، آغاجلار وْ بوٚتوٚن طبیعت‌له دانئیشیٔر وْ اصلی‌نین سوْراغئینیٔ سوْروشور. بو شئعرلرده زمانه‌نین، توْپلومون چتین دورومو آچیٔقلانئیر. اوْ، تکجه اؤز درد–وْ قمیندن یٔوْخ، بلکه توْپلومدا اوْلان ایکی اوٚزلوٚلوٚک، رییٔاکارلیٔقلاردان سؤز آچیر. بو شئعرلرده حیٔات فلسفه‌سی آچیٔقلانئیر. سفرچی‌لیک تجروٚبه‌لری اله گلیر.

اصلی ایله کرم یۆلدا، نئچه دفه‌لر بیر–بیرینه چاتیب گؤرۆشۆرلر ۆ داستانئین اصلی صحنه‌لرئ بورادا زیروه‌یه چاتیر آنجاق قارا کئشیش اوْنلارئ بیر–بیریندن آییرئیب آرادان چیخیر. گاهدان کرمی اوْغرو، یوْل کسن تانیتدیریب خالق الینده اسیر ائدیر. آمما کرم اؤز صداقتی، دوزگونلویونو آشکارا چیخاریب، قارا کئشیش حیله‌لرینی پوزور.

نهایت ارزروم شهرینده، بو شهرین پاشاسئ بو درین سئوگینی بیله‌رک اصلی ایله کرمی بیر–بیرینه قوْوشدورماغا هۆممت ائدیر. کرم اصلی‌نین دۆیمه‌لرینی آچیب اوْ بیری دۆیمه‌نی آچماغا باشلایاندا اوْلکی دۆیمه باشدان دۆیۆنله‌نیر. کرم ائله بیر آه چکیر کی، اوْنون اوْدوندان شوعله آلیب یانیر. کرم یانیب قورتولدوقدا، اصلی ده کرمین اوْدوندان آلیشیب یانیر ۆ سوْنرا کرمین سازئ دا بو اوْددا یانیب کۆل اوْلور.

بو داستاندا خالقیمیز، آشیقلاریمیز نه دئمک ایسته‌ییرلر؟ شۆبهه یوْخدور کی، آذربایجانلی‌لار ۆ ائرمنی‌لر یۆز ایللر، مین ایللر بوْیو بیرگه یاشاییب، اوْرتالارئندا سئوْلر اوْلوب، دوْستلوقلار ۆ آیریلیقلار اوْلوب. بئله بیر داستانئن یارانماسییلا، خالقیمیزئن بو مۆناسیبتلره ائعتیراضئ گؤرۆنمۆر؟ بورادا اساس توتولان ایکی گنجین بیر–بیرینه اۆرکدن وورولوب، بسله‌دیک‌لری سئوگی‌دیر آنجاق بونلارئن بیر–بیرینه قوْوشمالارئنا مانئع اوْلان کئشیش کیمی آدام‌لار دئییل‌می؟ گؤرۆنۆر اصلی ۆ کرم سئوگی‌سینده هئچ بیر یانلیش یوْخ، تکجه قارا فیکیر اوْلان قارا کئشیش مانئعه تؤره‌ده بیلیر، اوْ، یالان، تؤهمت ۆ حیله‌لرله – عقیده ایختیلافی اؤرتویۆ آلتیندا– اصلی‌نی ۆ کرمی آلدادیر. اوْ حتتا آنا وطنینه دال چئویریر ۆ بیر عؤمۆر دوْستلوق ائتدییی زییادخانا دا خیانت ائدیر. هئچ بیر پیس عملدن ۆ فیکیردن چکینمیر، اؤز قیزئنئن اؤلۆمۆنه ده ۆ نابود اوْلماسئنا آجیمیر. کرم، قارا کئشیشی بئله تانیتدیریر:

آتان کئشیش، کیلسالارئ، کندی وار
حیله‌گردی، بیلمک اوْلمور فندی وار
بیر دۆیمه‌نین هشتاد سککیز بندی وار
آچیلسئن اصلی‌دن دۆیمه، من اؤلدۆم.

آنجاق آذربایجان خالقی، بو داستانین اصلی یارادانلاری، داستاندا بئله رمزلر قویماقلا، عقیده آیریلیغی اینسانلاری بیر–بیریندن آییرماغا سبب اولدوغو اوچون، ها بئله قارا کئشیش‌لردن نفرت‌لرینی آشکارا چیخاریرلار.

داستانین سونوندا بیر ائرمنی قبریستانی گؤرورؤک، اصلی–کرم مؤسلمانلار قیبله‌سینه طرف قویلاییب اونلارین قبیرلریندن ایکی قیزیل گؤل باش قالدیریب. بیر–بیرینه چاتماق ایسته‌دییی حالدا، قارا کئشیش‌ین قبریندن ده بیر بوتا تیکان بو ایکی گؤلون آراسینی کسیر.آشیقلار بئله بیر تصویری یاراتماقلا، بئله کئشیش‌لری ابدی لعنته محکوم ائتمیرلر؟

بو داستاندا کرم او بیری محببت داستانلارینین قهرمانلاری ایله فرق‌لی‌دیر. شاه ایسماییل اوز سئوگیلی‌سینه چاتماق اوچون شمشیر چکیر، آشیق قریب سازیندان کومک آلیر، آنجاق اصلی–کرمین بیر–بیرینه چاتماسینا مانع اولان، حیله‌گر اینسانلاردیرلار کی، عقیده ایختیلافی پالتاریندا اینسانلاری بیر–بیریندن آییریرلار. کرمین سیلاحی بورادا ساز–سؤزله برابر نیفرین و ناله‌دیر. او قارا کئشیشه خیطاب بئله دئییر:

اوجا داغلار باشین قار آلدی گئتدی
ترلانین مسکنین سار آلدی گئتدی
هر کیم کی یار سئودی یار آلدی گئتدی
بیزیم‌کی ده قارا گلدی، بئله باخ!

کرم تک‌لیکده یانیر. درد و آیریلیق ایچینده چابالیر، هئچ کیم اونون ایچ هیجانلارینی بیلمیر. بونا گؤره ده گیلایه و شیکایت‌دن آرتیق نه ائده بیلر؟

بیر اود قالخدی اوریمدن آلیشدی
اود توتوبان جیسمیم یاندیم آغلارام
ظالیم کئشیش یئنه حیله ائیله‌دی
موردار حیله‌لرین قاندیم آغلارام

حکیم یوخ، لوقمان یوخ، دردیمی قانا
اریییب‌دیر باغریم، دونوبدور قانا

آز قاَلیب‌دیر کرم اوْدلانا یانا

اوْد توتوب‌دور بدنیم، یاندیم آغلارام

کرم باجاریقلیٔ بیر صنتکار، شیرین سؤزلۆ شاعیر، جاندان کئچمیش بیر عاشیق‌دیر، اوْ بیری طرفدن حق آشیٔغیٔ‌دیٔر. معنوی باخیٔمدان، صاف اوْرکلی اینسان‌دیٔر. جانیٔنیٔ یار یوْلوندا قوْیور. اصلی ده بیر پاک، حیَالیٔ وْ دوْزگوْن بیر اینسان‌دیٔر. اوْ دا تمیز عئشقه صاحیب‌دیر، محببت قدرینی، بیلیر آنجاق آتاسیٔنیٔن خورافه‌لر اسیری اوْلدوغونو دا بیلیر. اصلی فاجیعه‌نین کوْکوْنوْ دیله گتیره بیلمیر. اوْنا گؤره ده فلک‌دن شیکایٔت‌لنیر:

اصلی دئیه‌ر، من ایسته‌رم اوْرک‌دن

کئشیش بیزی قورتارمادیٔ کلک‌دن

شیکایٔت ائیله‌رم قانلیٔ فلک‌دن

یازیٔ یازان یازیٔب بئله ایش‌لری

ایکی گنج آرمانلاریٔ یوْلوندا قوربان اوْلورلار. بونلاریٔن اؤلوْموْ، جیسمانی اؤلوْم اوْلورسا دا خالقیٔن محببتی اوْنلاریٔن اؤلوْموْندن سوْنرا دیریلیر. اصلی وْ کرم داستانیٔندا وْطن سئوْگیسی، قوْربت دردی دیلله‌نیر. اصلی وْ کرم یانیٔندا وْطنین معناسیٔ چوْخ درین اوْلورسادا، قارا کئشیشین سانکی وْطنی یوْخدور:

بوْلبوْللر اوْخور گوْللرده

مارالّلار گزیر چوْللرده

کرم قریب ائللرده

اصلی خان اوْچوْن آغلارام

کرم هئچ زامان وْطنی اونوتمور، وْطنینی، خالقیٔنیٔ وْ ائلینی گؤز اؤنوْنده ساخلایٔیر:

کرم دئیٔر عوْریان قالدیٔ بدنیم

من اؤلنده کیم‌لر بیچر کفنیم؟

آنام، له‌له، یادا دوْشدوْ، وْطنیم

بیلن یوْخدور، گؤرسه‌دیٔ‌دی یوْل منه

کرم داغلاریلان، یۏللاریلان، گؤیدن اوچان دورنالاریلان دانیشیر، اوْنلاردان وطن یۏلونو سوْروشور:

قاتار-قاتار گؤیئ اوزۆنده سۆزۆرسۆز
ائلن دورنام، ائلن خبر سوْراییم
بیزیم یورددان نه خبرلر بیلیرسیز؟
ائلن دورنام، ائلن خبر سوْراییم

بورادا، کرمین دردلری سانکئ خالقیمیزین دردی‌دیر کرم دیلیندن آخیب گلیر:

ترک ائتمیشم آغیر-آغیر ائلیمی
الیمدن آلدیلار قوْنچا گۆلۆمۆ
اوْنونچۆن قۆربته سالدیم یوْلومو
ائللر آغلار، وطن آغلار، یوْل آغلار

وطن مؤوضوسو داستاندا چوْخ دئییلیر وْ کرم یئری گلدیکده وطن وْ ائلی‌نین یادینا دۆشۆب اۆرک یاندیریر:

قارشیئ دوران قارلیئ داغلار
داغلار بیزیم داغلارمیئ‌دیئ؟
آغ بیرچکلی قوْجا آنام
اوْغول دئییب آغلارمیئ‌دیئ؟

اصلی ده، کرمدن گئری قالمیر، اوْ دا خالقیْنا ائلینه باغلیئ‌دیر. اوْدا آذربایجانین گؤزل طبیعتیندن، داغلاریندان، باغلاریندان، چؤللریندن وْ چای‌لاریندان دانیشیر. اوْ دا طبیعتله دانیشیر:

باشین اوْسته شاهین-شوْنقار سسله‌نیر
آلوْیز داغیئ هئچ اسکیلمز دومانین؟
اته‌یینده قوْیون-قوزو بسله‌نیر
آلوْیز داغیئ، هئچ اسکیلمز دومانین؟

اصلی داغلاردان دائیشاندا، اوْنلاریٔ دوْشمن‌لر وْ ایشغالچیٔلار قارشئندا موْقاوْیمت گؤسته‌رن تائیئیر:

سینه‌نده خارلانمئش نملی قار اوْلور
آلت یائیندا باغچا اوْلور، بار اوْلور
آلما اوْلور، هئیوْا اوْلور، نار اوْلور
آلوْیز داغیٔ، هئچ اسکیلمز دومائین؟

اوجا-اوجا قایان وْار، یاستیٔ دؤشوْن وْار
شیرین-شیرین اؤتن ترلان قوشون وْار
کرم کیمی نه بلالیٔ باشئین وْار
آلوْیز داغیٔ، هئچ اسکیلمز دومائین؟

اصلی-کرم داستانئین محببت، سئوْگی، پاک‌لئق، نجابت، عیصمت وْ صمیمیئت داستانیٔدئر. خالقئین دردی-المی اوْندا دیله گلمیش. آشاغیٔ طبقه‌لرین فقر، آیرئلئق وْ یوْخسوللوق وْ توْپلومون یوْخاریٔ اوْلان ریئاکارلئق آچئقلانئر. شوْبهه یوْخدور کی، بو داستان ۱۶-۱۷-نجی یوْز ایللرده خالق ایچینده گئنیش بیر دورومدا یاییلئرسا دا، اوْنون کؤکلرینی چوْخ قدیم زامانلاردا بلکه ده اوْسطوره‌لرده آختارماق دوْزگوْن بیر ایش‌دیر. بورادا اوْلان آدلار اوْسطوره آدلاریٔ اوْلا بیلیر: زییادخان وْ قارا کئشیش ایشئق وْ ظوْلمت تمثیلی اوْلا بیلر. داغلارئین، قوش‌لارئین وْ حئیوْان‌لارئین دائیشما قوْدرتی اوْلماق، اوْسطوره‌لر نیشانیٔ سائیماق موْمکوْن‌دوْر.

آذربایجان قدیم فولکلور رقص‌لری(۷)

کمال حسن‌اوو
کؤچورن: پیام سرابلی

۷- آلما آتماق

بو رقصلی اویونون باشقا بیر آدی دا وار «کیم کیمه». بو اویون قدیم گنجه‌ده نیسبتن داها چوخ یاییلمیشدیر. اویونون ماهیتی بوندان عیبارت‌دیر: گنج اوغلان هامی‌نین یانیندا قیزا بیلدیرمک ایسته‌ییر کی، اونو سئویر و اونونلا ائولنمک ایسته‌ییر، بئله بیر قرارا گلمیش اوغلان قیزا آلما آتیر. قیز آلمانی قبول ائدیرسه، دئمک اوغلانین تکلیفی ایله راضی‌دیر. یوخ اگر راضی دئییلسه آلمانی کنارا آتیر.

قئید ائتمک لازیمدیر کی، بو موضویا آذربایجان خالق ناغیل‌لارینده تئز-تئز راست گلمک اولور.

گئچن عصره قده‌ر برده‌ده، ایمیشلی‌ده، آغدام‌دا و اونلارا قونشو شهر و کندلرده بئله بیر ماراقلی عادت وار ایدی. بو یئرلرده توی‌لاردا کیشی‌لر چالانلارین بیر طرفینده قادین‌لار ایسه او بیری طرفدن اوتوراردیلار. گنج‌لردن بیری هر هانسی بیر قیزا یاخینلاشیب اونون قارشی‌سیندا اوینایاردی. بو عادی حال ایدی. هئچ کیم ده تعججوب‌لنمیردی. اوغلان بیردن جیبیندن قیرمیزی بیر یایلیق چیخاردیب قیزین باشینا اورتوردو. بو نیشانلی سئچمک دئمکدی. قیز همین بو اوغلانا اره گئتمه‌لیئدی. قیز راضی اولماسایدی اوغلان اوز شرفینی قوروماق اوچون حتّا اونو قاچیردا دا بیلردی. عادتن بو عنعنه‌دن هئچ کیم سویی ایستیفاده ائتمیردی. چون کی، اوغلان قیزین اونا اولان حیس‌لریندن خبردار اولاردی.

گنجه‌ده بو عادتین اساسیندا رقص ایله باغلی مراسیم اویونو یارانمیش‌دیر. آشاغیدا بو اویونون تخمینی سئناریوسو تقدیم ائدیلیر.

سئناریو: صحنه‌نین آرخا حیصّه‌سینین مرکزینده چالقیچی‌لار اوتوروبلار اونلار نسه بیر هاوا چالیرلار. اونلاردان سولدا اوغلان‌لار، ساغدا ایسه قیزلار اوتوروبلار. اوغلان‌لار و قیزلار بیر- بیرینه گولمه‌لی آتماجالار آتیر. بیری-دیگر طرفی اویناماغا

دعوت ائدیر. قیزلار اؤز سیرالاریندان بیر قیزی ایتەلەییب اورتایا چیخاردیرلار. او بویون قاچیرار لاکین اوتورماغا قویمورلار. قیز اوّل مجبورن سونرا ایسه هوسله اویناق ظریف بیر رقصه باشلاییر. قیزلار اوغلانلاری اؤز مهارتلرینی گؤسترمەیه چاغیریرلار. اوغلانلار پیچیلداشیرلار.

بیر اوغلان قاچیب قیزلارا دئییر:

– من اویناییارام آنجاق بیر شرطله.

– نه شرطله؟

– سیز منیم دئدی‌ییمی ائدەسینیز.

– هانسی دئدی‌یینی؟

– من اویناییاندان سونرا باشا دوشرسینیز.

– یاخشی یاخشی بیز راضی‌ییق.

– سیز کؤمک ائدەرسینیز؟

– موطلق. اوینا.

داها ایکی اوغلان دا قاچیب اورتایا چیخیر:

– همین شرطله بیز ده اویناییاریق.

بیرینجی اوغلان اوزونو دوزەلدیر، پالتارینی سلیقەیه سالیر، گئنیش بیر دوورە ووروب سورعتله توتاق کی، «قازاغی» اویناییر. همین ایکی اوغلاندان بیر قدەر کناردا دورموش قالان اوغلان و قیزلار ایسه اوتورموش حالدا ال چالیرلار.

اوغلان مهارتله قشنگ بیر شکلیده رقص ائدیر. سونرا کناردا دورموش ایکی یولداشینی دا رقصه دعوت ائدیر. رقص یاریشی باشلاییر. بیرینجی اوغلان بیر نئچه مورکّب حرکت ائدیر. سونرا ال چالیر. همین ایکی اوغلان دا تکرار ائدیر. اوندان سونرا یئنی رقص ایفادەسی. اونلاردا اونو تکرار ائدیرلر. بو نئچه دفه تکرار اولونور. اوغلان رقصدن کیچیک بیر حیصّەنی اویناییر یولداشلاری دا اوندان داها یاخشی اویناماغا چالیشیرلار. نهایت بیرینجی اوغلان یولداشلارینا یاخینلاشیب اونلارین چیینینه چیخیر و قیشقیریر:

– آتاق؟

«آتاق»– دئیه همین ایکی اوغلان جاواب وئریر.

بیرینجی اوْغلان اوْنلارین چیینین‌دن یئره آتیلیر.

– نه آتاق؟ دئیه همین ایکیسی سوْروشور.

آلما–دئیه بیرینجی جاواب وئریر وْ جیبین‌دن آلما چیخاردیر.

– کیمه؟

– هر کس اؤز ایستکلی‌سینه.

قیزلار شن حالدا های- کوْی سالیر وْ یاواشجا کنارا چکیلیرلر. اوْرتادا یالنیز بیرینجی قیز قالیر. اوْغلان آلمانی اوْنا آتیر او آلمانی توتوب اوتاناراق او ساعات اوْزوْنو یانا چئویر.

قیزلار اوْنو دؤوره‌یه آلاراق گوْله–گوْله آتماجالار آتیرلار:

– بخته‌وره باخ.

– باخ گؤر نئجه قیزاردی.

– باشقالارینا گوْلوْردو ...

ایکینجی اوْغلان قیزلاردان خاهیش ائدیر کی، کنارا چکیل‌سینلر.

اوْ دا اؤز آلماسینی آتماق ایسته‌ییر. قیزلار چکیلیر. ایکینجی اوْغلان آلمانی ایکینجی قیزا آتیر. قیز آلمانی توتور. یئنه جانلاما. اوْچوْنجو اوْغلان آلمانی آتیر. اوْنون سئوْدییی قیز اوْرکک طرزده آلمانی قایتارماق ایسته‌ییر. اوْغلان تاکید ائدیر. قیز یئنه ایمتیناع ائدیر. اوْغلان پرت اوْلور. یوْلداش‌لاری اوْنو ساکیت‌لشدیریرلر. قیزلار اؤز رفیقه‌لرینی دانلاییرلار. قیز نهایت راضی‌لاشیر. اوْنو اوْچوْنجو اوْغلانین یانینا گتیریرلر. اوْدا اوتانیب باشینی آشاغی سالیر وْ آلمانی گیزله‌دیر. هامی چکیله‌رک رقاصلارا مئیدان آچیر. اوْنلار دا بیر آز اوْینایب بیرینجی اوْغلان وْ قیزی دعوت ائدیرلر. بیرینجی جوْت اوْینایاراق اؤز نؤوبه‌سینده ایکینجی جوْتو دعوت ائدیر. بوْتوْن جوْت اوْغلان قیزلار اوْینانیرلار. هامیسی دا عئینی رقصی. آخیردا هر اوْچ جوْت عئینی واختدا. لاکین موْختلیف یئرلرده اوْینانیر. پرده باغلانیر.

یٛئتیم سئیٛدی(۴)

ناغئلئین آدؽ: یٛئتیم سئیٛدی (زنگان رواٛیتی)

ناغئل اوْخویٛان:آشئق مسلم عسگری

ناغئل یٛازان: محمد رزّاقی (زنگان)

یٛازما تاریخی:۱۱/۱۴/ ۱۳۸۳

سئیٛدی وْ پری خانئم بیر-بیرینه یٛئتیشیرلر. پری خانئم سئیٛدی‌یٛه دئیٛیر بوندان بوٛیانا سن گئده‌جکسن شیکارا. سئیٛدی قبول ائلیر؛ آمما اوّل‌لر نئچه گوٚن گئدیر هر دفه کی، ایستیر بیر جئیٛرانؽ یٛا مارالؽ اوْخ‌نان وْورسون، بو جئیٛران بیر دیک باخئر بونون اوٚزوٚنه. بو بئله بیلیر سئوْگیلی پری خانئم‌دئیر، ال‌لری تیتره‌یٛیر اوْخ الیندن دوٚشوٚر وْورا بیلمیر. آخئر بو مسله‌نی پری خانئما دئیٛیر. اوْنا خاطیر کی، داها الی تیتره‌مه‌سین، پری خانئمئن بیر دسته توٚکوٚندن آلئب؛ بوٚکدوٚ دسمالا. همیشه یٛانئندا ساخلاردؽ بیر گوٚن بیر چئشمه‌نین باشئندا ائیلیب سو ایچنده تئل دوٚشوٚر سویٛا. تئلی بیر بیر باغبان تاپئب گتیردی «توْپال پاشا»نئن یٛانئنا. بو توٚکلر بشر توٚکوٚنه بنزه‌میر. پارئلدئیر. هره‌سی بیر رنگ چالئر. توْپال پاشا دستور وئریر هر نه جوٚر اوْلوب بونون صاحیبینی تاپین گتیرین. بیر قارئنؽ بو ایشه مأمور ائلیرلر.

بو بوردا قالماقدا؛ بو یٛاندان باغبان گلدی باغا گؤردوٚ سو لئهمه‌لنیب‌دیر. خرره گلیر. گلیب گؤردوٚ بیر ۲۰ یٛاشئندا جاواٛن سویٛون ایچینه گیریب دئشیر داغئدئر. بو تایٛا-اوْتایٛا آختارئر. اوّل گوٚلدوٚ. دئدی:

– بو سو باغا گئدیر نه‌دن لئهمه‌لندیریرسن.

باغبانئن بئلی ده چیٛنین‌ده‌دی. سئیٛدی چئخدؽ یٛوخارؽ. ایسته‌یٛیر باغباندان سؤز خبر آلسئن.

باشئنا دؤندوٚیوٚم گوٚل اوٚزلوٚ باغبان	منیم تئلیم بو عوٚممانا قرق اوْلوب
دوْلانئم باشئوٛا من آلئم قادان	منیم تئلیم بو عوٚممانا قرق اوْلوب

باغبان دئدی:

– دوْستوم! تئل نه‌دی عوٚممان نه‌دی؟

آلدؽ سئیٛدی:

واٛرید اوْلدوم بو چشمه‌نین باشئنا	ال ائیٛلرم چانقئلئنا، داشئنا
باغبان سنین باغئن یٛئخام باشئوٛا	منیم تئلیم بو عوٚممانا قرق اوْلوب

باغبان دئدی اوْغلان چئرت-پئرت دائیشما بیر بئل واٛر- یٛوخواٛ وْورارام.

سئیٖدی دئیه‌ر باغ اوٚستوٚندن باخارام   خون-ی جیگر عئشق اوٚدونا یاخارام
باغبان سنین باغئین باشان ییٖخارام   منیم تئلیم بو عوٚمرمانا قرق اوٚلوب
من سئیٖدی‌یٖم آتئ مینیب گزه‌رم   آسلان کیمی دوٚشمن باغرئین اوٚزه‌رم
باغبان سنین قولاقلارئین اوٚزه‌رم   منیم تئلیم بو عوٚمرمانا قرق اوٚلوب

سئیٖدی یؤنه‌لدی باغبانئین اوٚستوٚنه.

باغبان دئدی من نئیله‌ییٖم سنین تئلین ایتیب. بو سؤزلر نه‌دی؟

سئیٖدی یئنه آلدئ بئله دئییٖر:

اوجا داغلار باشئین توتوبدور دومان   موٚنکیرین گؤیلوٚندن هئچ گئتمز گوٚمان
ایتیک گوٚرمه‌میشسن، چوٚخ اوٚلور یامان   منیم تئلیم بو عوٚمرمانا قرق اوٚلوب

باغبان گؤردوٚ یوٚخ بو گوٚن گوٚللر، آغاجلار سوسوز قالاجاقلار. دئدی: قضییه نه‌دیر.

سئیٖدی دئدی قوٚیٚ سؤزوٚموٚ قورتاریٖم سوٚنرا دئیه‌رم.

منیم یارئمدئر اوٚ قئزئل گوٚل رنگی   ویٖرانه قوٚیارام بو کوی- سنگی
سنین‌له ائیٖـــله‌رم دعواٚنی جنگـــی   منیم تئلیم بو عوٚمرمانا قرق اوٚلوب

سئیٖدی دئدی:

- «گوٚوٚر رزم»-ین قئزئ منیم سئوٚگیلیم‌دیر اوٚ منه بیر دسته اوٚز تئللریندن کسیب ویٖرمیشدی من ایندی ایتیرمیشم.

باغبان دئدی: - نه اوٚلار بیر ده کسر ویٖرر سنه. من نه بیلیم سنین تئلین هاردا دوٚشوٚب.

سئیٖدی باغبانئین قولاغئندان یاپیشئب چکدی قوٚپارتدئ. باغبان، قولاغئیٖن قانئ توٚکوٚله- توٚکوٚله اوٚزوٚن یئتیردی عوٚثمانلئ پاشائین یانئنا. کئچه‌جه‌یی دائیشئب دئدی: دئمه‌رسن(دئیه‌سن) اوٚ توٚکوٚن ییه‌سی تاپئلئب. بیر اوٚغلان باغدا سویٖو آختارئردئ منیم ده قولاغئمئ چکیب قوٚپارتدئ دئدی گئت آغاوٚا خبر آپار.

عوٚثمانلئ پاشا دئدی: - بو باره‌ده فیکیر ائله‌یین.

چوٚخلارئنئ چاغئیٖردئلار، آنجاق هئچ بیر کیمسه‌نین الیندن بیر ایش گلمه‌دی. بیر قارئ آرواٚدئ چاغئیٖرئب گتیردیلر پاشائین یانئنا. – سلام علئیک. - علئیک السلام. پاشا دئدی:

- قری سنه ایشیمیز دوٚشوٚب باشارا بیلرسن؟

دئدی پاشا ساغ اوٚلسون من بیر قوٚجا منیم الیمدن نه گله‌جک؟

پاشا دئدی:

- اگر بو ایشی گؤرسن بیر آغئرلئغئین قئزئل بیر آغئرلئغئین گوٚموٚش ویٖره‌جه‌یٖم سنه.

قاریٔ دئدی:

– یاخشیٔ پاشا! سؤزوٚن دیء.

پاشا دئدی:

– دئییرلر پری خاتیم شهردن ائشیکده بیر قلعه‌ده‌دیر. بیر سئیدی آدیٔندا دا آداخلیٔسیٔ وار. سئیدینی اؤلدوٚره‌سن یا قوٚللاریٔنیٔ باغلایاسان، قیٔزیٔ دا منه گتیره‌سن!

قاریٔ دئدی:

– گؤزوٚم اوٚسته.

قاریٔ دوروب آیاق اوٚسته گلدی سئیدی‌نین بره‌گاهیٔندا دایاندیٔ. سئیدی اوٚردان شیکارا گئدردی. یئتیم سئیدی گلیب کئچنده گؤردوٚ بیر قاریٔ آروٚاد یئخیٔلیب یوٚل قیٔراغیٔنا، ال–اوٚزوٚندن قان آخیٔر. انیب آتیٔندان آشاغیٔ.

– قاریٔ ننه سنه نه گلیبدیر.

دئدی: ائیٚ اوٚغول ائلدن، خلج‌دن آیریٔلیب یئرده قالمیٔشام. آدامیٔم‌دا یوٚخدور. اؤزوٚم ده قوٚجالمیٔشام. منی آتیبلار. اوٚره‌یئن یانارسا منی اؤزوٚنله آپاراسان. ضرریم سنه دیٔمه‌ز.

یئتیم سئیدی آلدائیب ایسته‌دی قاریٔنیٔ آلسیٔن آتیٔن ترکینه. سمند آت دیل بیله‌ردی. دوٚشمنی تانیٔیاردیٔ. آت قوٚیمادیٔ، دالدان قاباقدان وٚوردو. آنجاق سئیدی بیلمه‌دی. قاریٔ دئدی:

– اوٚغول سن آتینلا یئری. من ده دالیٔنجا گله‌رم.

گلیب گیردیلر قلعه‌یه. پری خاتیم قاریٔنیٔ گؤرن کیمی دئدی:

– سئیدی بو قاریٔنیٔ هاردان تاپدیٔن گتیردین.

دئدی: یوٚلدا قالمیٔشدیٔ. من ده گتیردیم سن تک قالمایاسان.

دئدی: یوٚخ! سن گرک بونو گتیرمه‌یه‌یدین. بو الیمیزه ایش وئره‌ر.

بو سؤزلر سئیدی‌نین آجیٔغیٔنا گلدی. پری آلیٔر سئیدی‌یه نئچه کلمه سؤز اوٚخوسون.

دوٚنیانیٔ دوٚلانان آلا قارقادیٔ فیتنه‌دن باغلاییب شله کئیوٚانیٔ
دریسی دوٚلودو حییٚله‌نین کانیٔ هئچ ائوده اوٚلماسیٔن بئله کئیوٚانیٔ

سئیدی دئدی: بو قاریٔ باشدان آیاغا حیله اوٚلا بیزه نئیله‌یه بیلر.

پری دئدی:

اکیل‌مه‌میش یئرده بوٚستان اکردی کؤکلوٚ آغاجلاریٔ کؤکدن چکردی
وٚزیر خانلار قاباغیٔن‌جا سکردی هئچ ائوده اوٚلماسیٔن بئله کئیوٚانیٔ

دم هادم‌دی یاریٔ یاردان آییٔرا آج گؤزلری توٚپراغیٔلان دوٚیوٚرا

گئجه‌نی گۆندۆزۆ حیلله قوْوْورا هئچ ائوْده اوْلماسئن بئله کئیْوانئ

قارئ قالدئ اوْردا. آنجاق پاشایْلا قرارلارئ بو ایدی: هر زامان گؤردوْن من قلعه‌نین اوْستوْنده کؤهنه پارچادان اوْدلادئیم توْتوْنوْ توْتوْزدوْردوْم اوْندا توْکوْلوْن قلعه‌نین دؤوْره‌سینه.

قارئ بیر موْددت قالدئ قلعه‌ده سئیْدی گئدیب اوْوْلاردئ قوشلاردئ گتیریب یئیه‌ردیلر. بولار ایکی‌سی ده قارئیْا ننه دئییردیلر. یئمک بیشیرمه ایشلری دوْشدوْ قارئیْن الینه. گوْنده سئیْدی شیکاردان گلنه کیمین پری قارئیْا کؤتک وْوراردئ. سئیْدی شیکاردان گلندن سوْنرا سوْروشاردئ پری خانئملا کئفین نه‌جوْر کئچیر. قارئ دئیه‌یردی: «سئیْدی جان گؤزلریوْه قوربان اوْلوم سنین. بئله بیر خانئم دوْنیائین آناسئ دوْغمائیب. چوْخ یاخشئ‌دئ».

گوْنلرین بیرینده نوش دارو جیبینده قاش– قاباغئن توْکوْب، سئیْدی یئتیشدی دئدی:

– نه گلیب سنه قاش– قاباغئن سالالائیب. اوْلمایْا پری خانئم سنه اذیئت ائله‌ییب.

– دئدی: یوْخ من چوْخ دا راضئیئام آمما من موْددتدی بوردا سیزه خیدمت ائلیرم منیم ده عؤمروْم آزآلئب گوْنوْن بیر یارئسئ‌جا عؤمروْم قالئب عؤمروْم قورتارئب دیوْارا چئخئب. من بو گوْن سنله ناهار یئمک ایستیرم. نوش دارونو دوْیوْنوْن بیر طرفینه قاتئب بیر طرفینه یوْخ.

سئیْدی دئدی:

– عئیبی یوْخ سن منیم ننه‌م سن. نه اوْلار ایکیمیز بیرلیکده غذا یئـیه‌ریک.

سئیْدی‌له پری نوش دارو اوْلان طرفدن باشلادئلار یئمه‌یه، قارئ دا نوش دارو اوْلمایان طرفدن یئدی. اوْ زامان هامئ بیر قابدا خوْرک یئیه‌ردی. بیر موْددت یئیه‌ن‌دن سوْنرا نوش دارو اثر ائله‌ییب سئیْدی‌له پری قش ائله‌دیلر، هوشدان گئتدیلر. قارئ نئینه‌دی؟ دوروب بونلارئن قوْللارئن باغلادئ پری خانئمئن وْوردوغو کؤتکلر یادئنا دوْشدوْ. گوْتوْروْب آغاجئ دوْشدوْ بونلارئن جانئنا. بونلار اوْیاندئلار گؤردوْلر هر ایکی‌سینین قوْللارئ باغلئدئ. سئیْدی وْ پری خانئم بیر– بیرینه باخدئلار. پری خانئم دئدی:

– دئمه‌دیم بو بیزیم باشئمئزا اوْیون گتیرر.

قارئ گؤردوْ بولار آیئقدئلار گتیریب دؤیمه‌جه‌نی بونلارئ وْورسون بیر میقدار دا دوز حاضئرلائیب. بونلارئ تاپدائیر. سئیْدی دئدی:

– قارئ! من سنه یاخشئلئق ائله‌میشم یامانلئق ائله‌مه‌میشم. سن آللاه ال ساخلا سنه سؤزوْم وْار.

باشئنا دؤندوْیوْم ائی قارئ آنا قارئ آنا موْروت آمان گوْنوْدوْ

دۆلاننام باشیۋا من یانا– یانا قاریٔ آنا مۆرۆت آمان گۆنۆدۆ

قاریٔ سئیدی‌نین یاخاسیٔندان ال گۆتۆرۆب دۆندۆ پری خاتیٔم سۆراغیٔنا. پری خاتیمیٔ وٚران کیمی خاتیٔم ایلان تکین بورولدو. گۆز یاشلاریٔ تۆکۆلدۆ اۆزۆنه دئدی: ننه جان سۆزۆمه قولاق وٚئر:

باشیٔنا دۆندۆیۆم گۆل اۆزلۆ آنا قاریٔ آنا مۆرۆت آمان گۆنۆدۆ

دۆلاننام باشیۋا میثلی پرۋانا قاریٔ آنا مۆرۆت آمان گۆنۆدۆ

پری خاتیٔمیٔن یاخاسیٔندان ال گۆتۆرۆب دۆندۆ سئیدی‌یه ساریٔ. سئیدی آلیٔر ایکینجی سۆزۆن قاریٔیه دئسین:

هاردان دۆشدۆن سمند آتیٔن ایزینه قانلیٔ یاشیٔن دۆلدوروبدور گۆزۆنه

عزرائیل دۆنوندا گلدین گۆزۆمه قـاریٔ آنا مۆرۆت آمان گۆنـــۆدۆ

قاریٔ سئیدینی بۆشلاییٔب دۆندۆ پری خاتیٔما ساریٔ. پرینی تاپدیٔر. پری دئدی:

– ننه ال ساخلا سۆزۆمه قولاق آس:

جانیٔم آنا نئیله‌میشم نئیله‌رم خنجریلن قارا باغریٔم پیٔیله‌رم

اۆز یاریٔمدان من گیلئیٔلیک ائیله‌رم قاریٔ آنا مۆرۆت آمان گۆنۆدۆ

پری خاتیٔم دئییٔر:

– من سنه یامانلیٔق ائیله‌میشم سئیدی سنه یاخشیٔلیٔق ائیله‌ییٔب اۆنو نه‌دن وٚوررسان.

قاریٔ دۆندۆ ییٔتیم سئیدی‌یه ساریٔ دۆیمه‌جه‌نی آتدیٔ یئره اۆوٚجونا دوز دۆلدوروب تۆکدۆ سئیدی‌نین آغزیٔنا. سئیدی آز قالیٔر جیٔیه‌ری یانسیٔن گۆزلری ائشیٔیه چیٔخسیٔن. سئیدی آغلایا–آغلایا گۆره‌ک قاریٔیه نه دئییٔر:

قاریٔ آنا بیر باخ قۆلومدا بایاٰزیٔما یاواش وٚور دیشلریم گئتدی بۆغازیٔما

دوزو آزجا تۆک منیم آغزیٔما قاریٔ آنا مۆرۆت آمان گۆنۆدۆ

قاریٔ دۆندۆ پری خاتیٔما ساریٔ پری خاتیٔم دا ختمی سۆزۆن بئله دئسین:

بایراملدا گلین‌لر گئیه‌ر قیٔرمیٔزیٔ آنا نئجه دۆیٔر گۆناهکار قیٔزیٔ

اۆلدۆرمه‌گیلن بیزیم ایکیمیزی قاریٔ آنا مۆرۆت آمان گۆنۆدۆ

قاریٔ بونلاریٔن یاخاسیٔندان ال گۆتۆرۆب نئینه‌دی. چیٔخیٔب دامیٔن اۆستۆنه جیٔنداداٰن– کۆهنه‌دن ییٔغیٔب تۆتۆن تۆتۆزدۆردۆ. گۆزه‌تچی وٚار ایدی باخیٔردیٔلار تۆتۆنۆ گۆرۆب قۆشون تۆکۆلدۆ قلعه‌نین دۆوٚره‌سین آلیٔب قلعه‌یه گیردی‌لر. پری خاتیٔمیٔن قۆللاریٔنیٔ آچدیٔلار. آمما ییٔتیم سئیدی قالدیٔ. ایستیرلر پری خاتیٔمیٔ آپارسیٔنلار. پری آلیٔر سئیدیٔیه سۆز اۆخوسون:

قۆشون گلیب بو قالاٰیٔن یانیٔنا خیدمت ائله سولطانیٔنا خانیٔنا

بیر قیٖلینج قوْیٛ جاماعاتیٖن جائینا   دور بیر علاج ائله منه سئوْدیییم
سئیٖدی آلیٖر جاواٛب وئرسین:
ئاماٛن واٛختدا دوٚشمن آلیٖب یوْلومو   ئاماٛن باغلاییٖبدیٖر قاریٔ قوْلومو
اوٚز- اوٚزوٚمه فرض ائله‌دیم اوٚلوٚموٚ   سیٔغیٔنمیٔشام بیر آللاها سئوْدیییم
پری خانیٖم:
قوْشون گلیر بو قالانیٔ آلیٖرلار   شیرین جانیٔ عیٔشق اوْدونا سالیٖرلار
سنی اوٚلدوٚره‌رلر منی آلارلار   دور بیر علاج ائله منه سئوْدیییم
سئیٖدی آلیٖر ایکینجی سوٚزوٚ بئله اوْخوسون:
ئیٖغدیٔق ئیٖغدیٔق دوْنیا مالیٖن باریٔندیٔق   فلک وٛوردو بیزده اوْندان آریٔندیٔق
پرده کیلیم، قیٖرخ جیٔجیمه ساریٔندیٔق   سیٔغیٔنمیٔشام بیر آللاها سئوْدیییم
پری خانیٖم آلیٖر بئله جاواٛب وئریر:
گوْروْر آتام بو گوٚنوٚمده گله‌یٖدی   «هوهو» دئییب میصری قیٖلینج وٛورایٖدیٔ
قصاصیٔوْیٔ بو قاریٔدان آلایٖدیٔ   دور بیر علاج ائله منه سئوْدیییم
سئیٖدی آلیٖر جاواٛبیٖنیٔ وئرسین:
صباح اوْلدو درواٛزالار آچیٖلدیٔ   آتلیٔلاریٔ پییادادان سئچیلدی
قم خلعتی بوْیوموزا بیچیلدی   سیٔغیٔنمیٔشام بیر آللاها سئوْدیییم

قوْشون ئیٖغمالیٔ نه واٛر ایدی گوٚتوٚروٚب یوْلا دوٚشدوٚلر. ایکی وٛزیر واٛر ایدی بیری موٚسلمان، بیری کافر. کافر وٛزیر دئدی:
- سئیٖدی‌نین باشیٖن کسین.
موٚسلمان وٛزیر دئدی:
- یوْخ. ائله بو جوٚر قالسا اوٚزوٚ اوٚلر.
کافر وٛزیر دئدی:
- یوْخ. یوْلدان کئچن اوْلار بونون قوْللاریٔنیٔ آچار. بو گلر شهره وٛلوٛله سالار. گرک اوٚلدوٚره‌ک.
موٚسلمان وٛزیر دئدی:
- اوٚلدوٚرسز ده باشیٖن کسمه‌ییٖن. بو ئاخیٖنلیٖغدا بیر قویو واٛر. سالیٖن اوْرا.
گوٚتوٚروٚب‌لر سئیٖدینی آپاریٖن‌لار. پری خانیٖم دئدی:- ال ساخلاییٖن سئیٖدی‌یه سوٚزوٚم واٛر:
باشیٖنا دوٚندوٚیوٚم آلا گوٚز سئیٖدی   بوندان بئـــله من باغلارام قارا واٛیٛ
دئمه‌گیلن اوٚزگه‌لره ئار اوْلار   منصور کیمین چکسه‌لر ده دارا واٛیٛ

سئیٔدی آلیر پری خانیٔما سؤز دئسین:

آخشام اوْلدو چیٔراغبانلار دوْزوْلدوْ   خومارلانـــدیٔ آلا گؤزلر سوْزوْلدوْ
یٔامان وٌاختدا الیم یٔاردان اوْزوْلدوْ   گئت اؤز یٔاریٔم ساغلیٔغیٔنان گئده‌سن

پری خانیٔم:

پری دئیٔه‌ر من ایچمیشم بیر بادا   فله‌یٔـــین الیندن گئـــده‌رم دادا
ناکام گئدیر سئیٔدی کیمین شاهزادا   هئچ بیلمیرم آپاریٔرلار هارا وٌایٔ

سئیٔدی ایستیر ایشاره ایله پری خانیٔما دئیٔه بیر نئچه گوْن مؤهلت آلسیٔن:

گئتمه‌لی‌سن ساغلیٔغیٔنان گئده‌سن   منی ایل‌لره‌جه دئیٔیب یٔاناسان
هریٔانداسان‌قیٔرخ‌گوْن‌مؤهلت‌آلارسان   گئت‌اؤزیٔاریٔم‌ساغلیٔغیٔنان‌گئده‌سن

بو حالدا سئیٔدی‌نین اوْزوْندن بیر برک سیلله وٌوردولار پری ناراحات بئله دئییر:

پری دئیٔه‌ر یٔالان گلمز دیلیمه   نیدا قیٔیلّام حقدن گلن اوٌلوْمه
قانلیٔ کوٌیٔنه‌یٔیوٌی آللام الیمه   ایل‌لره‌جه من گئیٔه‌رم قارا وٌایٔ

پری خانیٔمیٔ کجاوٌه‌یٔه میندیریب سئیٔدی‌نی ده کلله‌سی اوْسته سالدیٔلار قویٔونون ایچینه.

نه جوٌر حضرت‌ـی علی (ع) سئیٔدی‌نی قویٔودان قورتاراجاق سئیٔدی نه جوٌر گلیب اینتیقام آلاجاق، توٌپال پاشانیٔ وٌ قاریٔنیٔ جزای اعمالیٔنا یٔـئتیره‌جک، آللاه ایسته‌سه گلن بوْلوْمده اوْخویٔارسیٔز.

کوٌپه خانیٔن ناغیٔلیٔ

ائشدیب یٔازان: **علیرضا ذیحق**

بیر گوْن وٌارایدی بیر گوْن یٔـوْخ ایدی. گوْن‌لرین بیر گوْنی بیر کوٌپه وٌار ایدی. بو کوٌپه بیر گوْن سحر دورور آیٔاغا، دوْشوْر یٔـوْلا. گئدیر دوْشاب اوْغورلوغونا. آز گئدیر چوْخ

گئدیر آزدان چۆخدان یـۆل گئدیر تا کی، بیر عقرب اونا توْش گلیر. عقرب دئـیـیر: «هارا بئله یـۆل دؤیـۆرسن آیْ کۆپه؟»

کۆپه دئـیـیر: «زهر–ی مار کۆپه، درد کۆپه نیئه دئـیـیرسن کۆپه، تئز دیءگینه خان کۆپه!»

عقرب دئـیـیر: «هارا گئدیرسن خانکۆپه؟»

کۆپه دئـیـیر: «گئدیره‌م دوْشاب اوْغورلوغونا.»

عقرب دئـیـیر: «منی ده اؤزوْنه یـولداش ائله‌رسن؟»

کۆپه «اوْلسون» دئـییر وْ دوْشوْرلر یـوْلا. آز گئدیرلر چوْخ گئدیرلر بیر چووْالدوزا راست گلیرلر. چووْالدوز دئـییر: «هارا بئله آیاق باسیئرسان آیْ کۆپه؟»

کۆپه دئـیـیر: «دیلین لال اوْلسون گؤزوْن کوْر اوْلسون نیئه دئـیـیرسن کۆپه، تئز دیءگینه جان کۆپه، بیْغیْ بورما خان کۆپه!»

چووْالدوز کی، اوْ تهر دئـییب وْ جاوْاب ائشیدیر، اوْنلارلا یـوْلداش اوْلوب وْ بیرلیکده یـولا دوْشوْرلر. یـوْل اوْستوْنده چوْخلارئنا توش گلسه‌لر ده آنجاق بیر قارقا وْ توْیـوغو دا اؤزلرینه یـوْلداش ائدیرلر وْ هامیْ بیرلیکده گئدیرلر اوْ ائـوْه کی، قرار ایدی دوْشاب اوْغورلاسیئن‌لار.

گئجه‌دن بیر آز کئچمیشدی وْ ائـوْ اهلی یْوخودا ایدیلر. ائـوْه گیرنده قاپیْ‌ئین آغزئنداکیْ کسک اوْنلارئین نه اوْچوْن گلدیکـلرینی آنلاییْب وْ کۆپه‌یه دئدی: «منیم ده پایـیْمیْ اوْنوتمایـیْن!»

ائـوْه کی گیردیلر کۆپه هره‌دن بیر ایش ایسته‌دی. توْیـوغا دئدی :«سن گئت گیر اوْجاقدا گیزلن» عقرب‌دن ده چاخماق داشیْ‌ئین دیبینده اوْلماغیْ ایسته‌دی وْ چووْالدوزو دا کیبریت قوتوسوندا گیزلتدی. قارقایا دئدی: «سن ده پنجره‌نین قاباغیْنداکیْ آغاجا قوْن.»

کۆپه ده اؤزوْنوْ لام–لام وئریر دوْشاب خومونون آغزئنا وْ قارئنیْ قورتاقورت دوْشاب‌نان دوْلدورور. اوْنون قورتاقورت سسیندن ائـوْ صاحیبی یْوخودان دیکسینیر وْ آروْادئنا دئـیـیر: «آیْ آروْاد دور کی، اوْغرو گلیب!»

آروْاد یْوخولو– یْوخولو دئـییر: «باشیْنا هاوْا گلمه‌سین آیْ کیشی. باشیْنیْ آت یـئره یْات آیْ کیشیْ. اوْغرو نه قاییْریر بوردا آخیْ؟!»

بیر آز سوْنرا آروْاد اؤزوْ ده سس‌دن آیْیلیب کیشیْ‌یه دئدی: «دور آیاغا آیْ کیشی! سن دئـیه‌ن کیمی ائله بیل اوْغرو گلیب.»

کیشی دئدی: «ئات آرواد باشئنا هاوا گلمه‌سین. اوْغرو هاردائدئ آخئ؟!»

آرواد آمما آیاغا قالخدئ و باشئنئ پنجره‌دن ائشییه اوزاتدئ. قارقا کی، اوْنو گؤردۆ داها آمان وئرمه‌دی. قوْندو اوْنون باشئنا و باشلادئ دیمدیک‌له‌مه‌یه. آرواد قوْرخوب چئغئردئ و قاچدئ کی، کیبریتی گؤتۆروب چیراغئ یاندئرسئن کی، چوْوالدوز باتدئ الینه. آرواد قئشقئرئبان کیبریت قوتوسونو آتدئ یئره و قاچدئ کی، چاخماق داشئنئ اله کئچیرده کی، عقرب ماجال وئرمیر و اوْنون الینی سانجئر. آرواد: «ائی وای! ائی وای!» دئیه- دئیه قاچئر اوْجاقدان اوْد گؤتۆره کی، بیردن بیره توْیوق قوْل قاناد آچئب و اوْجاغئن کوْل‌لرینی سپه‌له‌ییب دوْلدورور آروادئن گؤزۆنه. کوْپه ده بو آنلاردا ایشینی گؤروب و قارنئ دوْلو دوْشاب، ائله دئغئرلانا- دئغئرلانا ایسته‌ییر تر-تله‌سیک قاپئدان ائشییه چئخا کی، قاپئنئن آغزئنداکئ کسک یوْلو کسیر و دئییر: «وئر بیزیم پایئ». کوْپه دئییر : «هله ایندئ پیس واخت‌دئ. قوْی گئدیم، قالسئن سوْرایا، ائو صاحیبی ایندی‌دیر کی، یئتیره». کسک بو سؤزدن ناراحات اوْلوب یئریندن قالخئر برک‌دن اؤزۆنۆ کوْپه‌یه چئرپئر. کوْپه پول- پول اوْلوب، دوْشاب‌لار یئره جالانئر...

آغـــیٔلار

آغاحوٚسئین آبباسوْوْ

باکیٔ موسیقی آکادئمییاسیٔئین عوٚضوْوْ(آسپیرانتی)

کؤچوٚرن: کاوس نصیری

آذربایْجان خالقیٔئین چوْخ قدیم دؤوْرانلاردا باشلایاراق یارانان شیفاهی بدیعی صنتی خالق آرزو ایستهیٖی‌نی، سئوْینج وْ کدرینی ایلک اؤنجه فوْلکلوْردا عکس ائتدیرمیش‌دیر.

خالق تاریخینده یاس مراسیمی آتش‌پرستلیک دؤوْروٚنده داها گئنیش یاییلمیٔش «آتا- بابا گوٚنوٚ مراسیمی» معیشتده اؤزوٚنه مؤحکم یئر توتموشدور.

اینسانلارئین دوٚنیادان گئتمه‌سی هله اوزاق کئچمیش‌لردن درین کدرلره قارشیٔلارئیر. قدیم اجدادئمیز اؤلوٚمه سیرلی بیر حادیثه کیمی باخمیٔش، دیگر حادیثه‌لردن داها کدرلی اوْلان ماتم مراسیمینی بیرلیکده حیاتا کئچیره‌رک، بو مراسیمین موٚختلیف- یاس، دفن، خاطیرات شکیل‌لرینی یاراتمیٔشلار.

دوٚنیانئین بیر چوْخ خالقلارئیٔن فلسفی وْ دینی گؤروٚشلرینده اوْلدوغو کیمی قدیم آذربایجاندا دا روحلار حؤرمت، ائحتیرام مؤوْضوسو اوْلموش، اؤلن‌لرین روحونو یاد ائتمک، هفته‌نین، آیئین موٚعیّن گوٚنلرینده قبیر اوٚسته گئتمک، دوعا اوْخوماق ماتم مراسیمی‌نین وْاجیب عوٚنصوٚرلریندن حئساب ائدیلمیش‌دیر. قدیم دؤوْره‌لردن باشلایاراق آذربایجاندا اؤلن آداما، اوْنون عاییله‌سینه حؤرمت وْ ائحتیراملا یاناشیٔل‌میٔش، اؤلنی شئعر دیلیله، بایاتیٔ ایله اوْخشامیٔشلار. مثلن: بو دردی قانام گرک، اوْدلارا یانام گرک. وْ س.

اؤله‌نین اوٚستوٚنده اوْخونان بئله منظومه‌لره « آغیٔ» دئییلیر. بو جوٚر اوْخشامالارئین قدیم تاریخی وْاردئیر. بو حاقدا گؤرکملی یازیٔچیٔمیز ا.حاقوْردی‌یئوْ یازمیٔشدئیر: «قدیم آذربایْجاندا اؤلن قهرمانلار اوٚچوٚن آغلاماق بیر عادت اوْلموشدور. همین گوٚنوٚ جاماعات بیر یئره توْپلاشاردیٔ. بو توْپلاشمایا «یوغ» دئیه‌ردیلر.

(یوغلاما– آغلاماق سؤزۆندندیر). تۏپلانانلار اۏچۆن قۏناقلیق، دۆزەلردی، خۆصوصی دعوت اۏلونموش «یوغچولار» ایسه ایکی‌سیملی قۏپوز چاآلیب اۏینایاردیلار. یوقچو اۏلّجه مرحوم قهرمانین ایگیدلییندن دانیشیب اۏنو تعریفله‌یه‌ردی. سۏنرا ایسه قملی هاوایا کئچیب شانلی قهرمان اۏچۆن آغی دئیه‌ردی. تۏپلاشانلار دا هؤنکۆر–هؤنکۆر آغلایاردیلار. (ا.حاقۏردی‌یئو. سئچیلمیش. اثرلر. ۲ جیلد، باکی–۱۹۵۷ ص. ۳۹۲)

قدیم تۆرکلر آراسیندا ماتم مراسیمی‌نین طمطراقلا ایجرا ائدیلمه‌سی عادتلرینه «کیتاب–ی‌دده قۏرقود» داستانلارینده دا راست گلینیر.

یاس مراسیملرینه اؤلۆنۆ داها شرفلی گؤتۆرمک اۏچۆن یاخشی سسی اۏلان، آغی دئمک قابلیییّتینه مالیک شخصلر دعوت ائدیلیرلر. بیلدییمیز کیمی مۆعاصیر دؤورۆمۆزده حۆضور مجلیس‌لرینی، خۆصوصن «جنازه گۆنۆ» اساسن قادین رؤوضه‌خانلار ، آغی دئیه‌نلر ایداره ائدیرلر. لاکین تاریخین مۆعیّن دؤوروندە بو وظیفه کیشی‌لرین عؤهده‌سینه دۆشۆب. بونون اۏچۆن خۆصوصی حاضیرلیق طلب اۏلوندوغوندان اۏنلار دینی بیلیک‌لرله یاناشی تاریخ، فلسفه، ادبیّات، موسیقی ساحه‌سینده ده بیلیک‌لرینی آرتیراردیلار.

بو گئـ–جه کر–بۆبه–لا–دا نئـ–جه تو–فان اۏلا–جاق

گؤرۆندۆیۆ کیمی بو میثالدا دینی، ادبی، موسیقی، تاریخی، جۏغرافی بیلیک‌لردن ایستیفاده ائدیلیر. او واختلار رؤوضه‌خانلاردان اۏخودوقلارینی دریندن بیلمه‌لری واجیب ایدی. قادین رؤوضه‌خانلار دا تأثیرلی، شئعریّت‌جه گۆجلۆ آغی‌لاری قاباقجادان ازبرله‌یه‌رک اۏنلاری مۆعیّن آهنگله اۏخویورلار. یاس مراسیمینده اۏخونان آغی‌لار اؤلۆنۆن عاییله حیاتـینا، یاشینا اویغون اۏلاراق سئچیلیر. مرثییه‌خان عدیله مشهدی حسن قیزی‌نین ایفاسیندا مۆختلیف یاش، جینس، پئشه، حادیثه خۆصوصییّت‌لری ایله باغلی آغی‌لارا راست گلیریک

۱– آنا حاققیندا:

يا-را-لئ آ-نام، يا-ران این-جی-دیر،

۲- آتا حاققئندا:

آ-تام مه-نه حا-لال ائیٛ-له،

۳- قارداش حاققئندا:

مه-نیم يا-را-لئ قار-دا-شئم،

نۆمونه‌لرین سائینئ آرتـئرا بیلریک. وئریلن نۆمونه‌لر اساسن کوپلئت-نقرات شکلینده اوْلوب اوْخونماغا نقرات حیصّه‌سیندن باشلائیر. بورادان دا آغئئین کیمه آيید اوْلدوغو، هانسئ ریتم وْ سس آهنگی خۆصوصیيّتلرینه مالیک اوْلدوغو آیدئنلاشئیر. آغئ دئیٛن قادئن باشلامازدان اول اؤلنین، یاخود مۆقدّس شخصلرین روحلارئنا صالاوات سؤیله‌یير. صالاوات «اللهم صل علی محمد و آل محمد» سؤزلریندن عیبارت اوْلاراق اوْلجه بیرلیکده ایفا ائدیلیر. بوندان سوْنرا چوْخ واخت مرثیه‌خان اؤزو ده آغئنئ صالاوات ایله باشلائیر. لاکین بو صالاوات واگیرلرین دئدیيی صالاواتدان آشاغئداکئ خۆصوصیيّتلرینه گؤره فرقلنیر. بو بیر نؤوْ دئییله‌جک آغئیا مۆقددیمه روْلونو اوْینایاراق دینله‌یيجی‌لرین دیققتینه سفربر ائدیر.

بو مۆقددیمه‌ده اوْخوناجاق آغئئین ریتمی وْ باشقا بدیعی خۆصوصیيّتلری چوْخ واخت آچئقلائیر. ایفانئ دینله‌یه‌رکن مرثیه خائین سسلری نئجه تمکین‌له سؤیله‌دیيینی ائشیدیرسن. ایفادا هم بوْغاز، هم سینه، هم ده بورون سسلریندن ایستیفاده ائدیلیر.

حۆضور گۆنۆ قاپئدا دفندن اول، اۆچ دفه آذان دئییلیر. بو آذان نامازلارئن اوّلینده‌کی آذاندان فرقلی اوْلاراق اینسانئین آخیر-اوّل فانی دۆنیادان کؤچه‌جیی ایله علاقه‌داردئیر.

آغئ‌لارئن دئییلمه‌سی زامانئ بیر ماراقلی جهتی ده دیققتدن قاچئرمایاق. آغئنئ تکجه مرثیه‌خان اؤزو ایفا ائتمیر. بو واخت اوْ، اطرافداکئ‌لارئ دا بو ایشه

جلب ائده‌رک مجلیسین داها جانلیٔ وْ تأثیرلی کئچمه‌سینی تأمین ائدیر. آغئنیٔ، یۇخارئدا قئیٚد ائدیلدییی کیمی نقرات حیصّه‌سیندن باشلایاراق بو حیصّه‌نی بیر نئچه دفه تکرار ائدیر کی، اطرافدا اوْتورانلار اوْنون سؤزلرینی ازبرله‌یه بیل‌سینلر. بوندان سوْنرا آغئیٚن بندلرینی اؤزۆ دئیه‌رک شخصی دویۆمدان آسئلیٔ اوْلاراق بعضن بیر، بعضن ده ایکی بنددن سوْنرا نقرات حیصّه‌سینی یئنی‌دن اطرافداکیٔ وْاگیرلرین ایفاسئنا وئریر. وْاگیرلر بونو بیرلیک‌ده ایفا ائدیرلر. بو وْاخت مرثییه‌خان اوْنون اوْچوْن یارانمیٚش کیچیک فاصیله‌دن ایستیفاده ائده‌رک اؤزۆنۆ آغئیٚن سوْنراکیٔ بندینه حاضئرلاییٚر. وْاگیرلر آغئیٚن نقرات حیصّه‌سینی هله بیتیرمه‌میش اؤزۆ ده بیر آز یۆکسک سس‌له اوْنلارا قوْشولاراق، ایفایا «روح» وئرمکله یاناشیٔ، آرادا فاصیله یارانماسئنا ایمکان وئرمیر. آغیٔ دئییلن زامان مرثییه‌خانلا بیرلیکده بۆتۆن اطرافداکیٔلار دا آغئیٚن ریتمینه اویغون اللرینی سینه وْ دیزلرینه وۇراراق بیر نؤوْ ریتم ساخلاییٚرلار.

آغیٔ دئیٚن قادئنلارئن چوْخو یاخشیٔ سس‌له اوْخوماق قابیلییّتینه مالیک اوْلدوقلاریٔ کیمی، یئنی-یئنی آغیٔلار یاراتماغیٔ دا باجارئرلار. بو آغیٔلار دیلدن-دیله دۆشدۆکجه سلیس‌لشیر، جیلالاناراق خالق یارادیٚجئلیٚغیٔ نۆمونه‌لرینه چئوْریلیر.

خالقیٚمیٚزیٚن گۆنده‌لیک حیاتیٔیٚن آرزو ائدیلمه‌سه ده آیرئلماز بیر حیصّه‌سی اوْلان آغیٔلار اؤزۆنده بؤیۆک بیر تاریخی دؤوْرون عادت وْ عنعنه‌لرینی، دۆشۆنجه طرزینی – فوْلکلوْر یادداشیٚنیٔ یاشادئر.

توْخوجو نغمه‌لری

بیلال آلارلیٔ

آذربایجاندا توْخوجولوق صنتی قدیم دؤوْرلردن اینکیشاف ائتمیش‌دیر. قوْیونچولوق تصررۆفاتیٔ مالدارلارئن پئشه چالارئیٚن زنگین‌لی‌یینه شرایط یاراتمیٚش، بو تصررۆفاتدان

الده ائدیلن یۆن محصول‌لاری مرحله‌لی توْخوجولوق صنتینه روْاج وئرمیش‌دیر. یاز قـیرخیمئیندان وْ پاییـز گۆزمیندن چئشیدلی توْخوجولوق معمولات‌لاری وْ معیشت آوْادان‌لیقلاری حاضیرلانمیش‌دیر. هانا تئکنیکی‌نین یارانماسی، خالچاچی‌لیغین اینکیشافی، کئچه‌چیلیک صنتی بو امک ساحه‌لری ایله باغلی نغمه‌لرله موْشاییعت اوْلونور. هانا تئکنیکینه قده‌ر ایبتیدائی هؤرگۆ بیلیک‌لری مؤوْجود اوْلموشدور. قوْیون اوْچوْن آغیلین هؤرۆلمه‌سی هاناداکی اریش-آرغاجی خاطیرلادیر. سبد، زنبیل هؤرۆلمه‌سی، تره‌جه وْ حصیر توْخونماسی توْخوجولوغون اینکیشافینا تکان وئرمیش‌دیر. تره‌جه ائوْلرین دامینا سالینان قامیش اؤرتۆک‌دۆر. حصیر ساده بیچیملی دؤشنه‌جک اوْلسا دا، خالچانین ایبتیدائی شکلینی خاطیرلادیر. یئرده دزگاه‌سیز توْخونان حصیر قامیشدان هؤرۆلسه ده اوْنو خوْوْسوز خالچایا بنزه‌دیرلر. حصیر ائوْده یئره دؤشه‌نیر، آلاچیقلاردا قاپی عوْضی ایستیفاده ائدیلیردی. بو نؤوْ پئشه‌لرله باغلی نغمه لردن بیری «حصیری باسما» آدلانیر. نغمه‌نین متنین‌ده‌کی «دوْلایی گل» ایفاده‌سی‌نین چوْخ سایلی تکراری توْخوجونون ال ایشی‌نین ماهیّتی ایله باغلیدیر.

تکجه خالچاچی‌لیق بیر چوْخ امک مرحله‌سیندن کئچیر. قوْیونون قـیرخیلماسیندان سوْنرا یۆن تمیزله‌نیر، یویولور، دارانیر، اَییـریلیر، بوْیاق بیتکی‌لری توْپلانیر، نهایت ایپ بوْیانیر. یالنـیز بوندان سوْنرا خالچا توْخونوردو. هر بیری آیریجا نغمه ایله موْشاییعت اوْلونان بو پئشه ساحه‌لری خالچاچی‌لیقلا بیرلیکده هاناچی‌لیغا داخیل ایدی. بو معنادا خالچاچی نغمه‌لری هانا نغمه‌لری‌نین ترکیب حیصّه‌سی‌دیر.

توْخوجولوق صنتی‌نین بیر چوْخ ساحه‌لرینی بیلاوْاسیطه قادینلارین ال ایش‌لری تشکیل ائدیر. تیکمه، یۆن جوْراب وْ الجک توْخوما، جیب یایلیقلاری حاضیرلاما ایش‌لریله قیزلار کیچیک یاشلاریندان مشغول اوْلوردولار. توْخوما ایش‌لرینی باجارمایان قـیزلار اره گئدنده چتین‌لیکله قارشیلاشیردیلار. قـیزلار اره گئدرکن اوْنلاردان طلب اوْلونان شرطلردن بیری «ال ایش‌لرینی» باجاریب-باجارماماسی اوْلوردو. قادین‌لار تیکمه ایش‌لرینی ده اوستالیقلا ایجرا ائدیردیلر. اوْنلار کؤینک اتگی، کؤینک یاخاسی، آراقچین، باشماق بزه‌یir، قاپی، بوخاری، تاخچا اؤرتۆکلرینده، سۆفره وْ دسمال‌لاردا تیکمه‌لر ائدیر،

ساعات قابئ، داراق قابئ، یئل‌پینج ۉ ایئنه‌دانلارئ گۆلـله‌یئردیلر. قوللابدوزچولوق ۉ گۆله‌بتینله یاناشئ، یهراوستۆ، آت چولو، هئیبه ۉ خورجون حاضیرلانماسئ تیکمه صنتی‌نین گۆزل ناخیش‌لارئ ایله تاماملائیردئ.

پارچا تۉخوجولوغو بو ساحه‌نین بۆیۆک بیر قۉلونو تشکیل ائدیردی. بورایا ایپک‌چی‌لیک (کۆمچۆلۆک)، یون ۉ پامبیق پارچالارئ‌ئین حاضیرلانماسئ داخیل‌دیر. ایپک‌چی‌لیک تکجه ایپک پارچالارئین تۉخونماسئنئ دئییل، همچینین باراما قوردونون ساخلانماسئ، ایپک دۉلاقلارئ‌ئین (کلفـلرین ۉ یوماقلارئین) آچیلاماسئ مرحله‌لری‌نی ده احاطه ائدیر. بو امه‌یین منظومه‌سی پارچا تۉخوجولوغو ایله باغلئ نغمه‌لرله باشا چاتیر.

تۉخوجولوقلا ایستیفاده اۉلونان آلـتلر بوگۆنکۆ تئکنیکی ایمکانلاردان محروم ایدی.

تۉخوجونون فعالیّتی یونون داراقدان کئچیریلمه‌سیندن باشلائیر. تۉخوجو نغمه‌لری ده داراق حاققئندا نغمه‌یله باشلانـئیر. یونون داراقدان کئچیریلمه‌سی بیر نئچه گۆن، بعضن بیر نئچه هفته چکیردی. اوزون مۆددتلی بو یۆروجو ایشی «آسانلاشدئیرماق» اۆچۆن نغمه‌لر اۉخونوردو.

داراغئم، آیئ داراغئم،
آیئ عؤمۆر–گۆن یاراغئم.
گئجه سؤنمز چیراغئم،
گۆندۆز گلمز سۉراغئم.
الچیمیم الدن چیئخار،
دارانار، تئلدن چیئخار.

داراق، آدئندان گۆرۆندۆیۆ کیمی، تۉخوجونون یونو ایپلییه حاضیرلاماق اۆچۆن ایستیفاده ائتدییی آلـتلرین ایلکینی‌دیر. حسن قولییئو یازیر کی، ائرامیزئین اۆچۆنجۆ–دؤردۆنجۆ یۆز ایللیک‌لرینه آیید کاتاکۉمبا قبیرلریندن تاپیلان تۉخوجو دزگاهی‌ئین حیصّه‌لری ایچریسینده آغاجدان ۉ سۆمۆکدن دۆزلدیلمیش یون‌دارایان داراقلار اۉلموشدور.

«الچیمی الدن چیٔخان» توْخوجو ایکینجی توْخوجو آلتینه- جهره‌یٔه موْراجیعت ائدیر. الچیم‌لری (یٔاخود پیلته‌لری) جهره‌ده ائیریر. جهره حاققیٔندا بیر نئچه نغمه مؤوْجوددور. بئله نغمه‌لرده توْخوجو جهره‌یٔه موْراجیعت ائده‌رک، دوْلانیٔشیٔغیٔنیٔن، گوْنوْنوْن-گوْزرانیٔنیٔن پیس کئچمه‌سیندن شیکایٔت‌لنیر:

دوْکچم اییٔده قالماسیٔن،
هانام گؤیٔده قالماسیٔن.
آیٛ عؤمروْم-گوْنوْم جهره،
اوْستوْمه «گوْنو»م جهره.

کلف‌لری آچیٔم من،
سنی قوْیوب قاچیٔم من.
آیٛ عؤمروْم-گوْنوْم جهره،
اوْستوْمه گوْنوْم جهره.

یٔونو چوْخ اوْلانا قوْنوم-قوْنشو ایمجی گلردی. قیٔزلاریٔن چال-چاغیٔریٔ عالمی باشیٔنا گؤتوْرردی. هانا یٔییه‌سی ایمجی‌لری ایشه هوْسلندیرردی:

ایمجی‌لر یٔئر ائله‌سین،
کلف‌لری وٛئر، ائله‌سین.

سوْنرا بوْیٔاق مراسیمی باشلاردیٔ. بوْیٔاقچیٔلیٔق دا توْخوجولار آراسیٔندا یٔایٔیٔلمیٔش پئشه‌دیر وٛ بعضن بو پئشه ایله مشغول اوْلانلار توْخوجولاریٔن اؤزلری اوْلورلار. حتّا بیر چوْخ نغمه‌لر (یپ‌لرین تعریف‌لنمه‌سی وٛ س.) بیلاوْاسیطه بوْیٔاما مرحله‌لرینده یٔارانمیٔش‌دیر.

آتیٔم-آتیٔم آتیٔلا،
قیٔرمیٔزیٔیٔا توتولا.
آچیٔم-آچیٔم آچیٔلا،
عالمه نور ساچیٔلا.

بؤیاقچیٔ نغمه‌لرینده رنگی سوْلمایان ان یۆکسک کئیفییّت‌لی بوْیاق‌لارئین آلئنماسیٔ حاققئندا معلومات وئریلیر، بوْیاغیٔ آلئنان بیتکی‌لر تعریف‌لنیر. مائیس قاسیموْو عئلمی قازئنتیٔلار زامانیٔ بوْیاقچیٔلارلا باغلیٔ معلوماتلارئین الده ائدیلدیئی‌نی، آذربایجاندا میلاددان اوّل دوْققوزدان–یئددینجی یۆز ایللیک‌لرده توْخوجولوقلا برابر بوْیاقچیٔلیٔغئن دا مؤوْجود اوْلدوغونو بیلدیریر. قدیم اینسان‌لار بیتکی یارپاقلاریٔ، چیچک، تومورجوق، مئیوه، توْخوم، قابئق، اوْدونجاق، کؤک وْ سائیردن ایستیفاده ائتمیش‌لر.

ایپ‌بوْیاما ایشینه پاییٔزئن سوْن آیلارئندا باشلانئیردیٔ کی، بونون دا سببی یون معمولاتلاریٔنئین قیٔش آیلارئندا توْخونماسیٔدیٔر.

بو پئشه ایله باغلیٔ نغمه‌لرین دئمک اوْلار کی، هامئسیٔ بوْیاقچیٔنئین دیلیندن سؤیله‌نیلیر:

اوْزوْل، اوْزوْل بوْیاغئم،
سوْزوْل، سوْزوْل بوْیاغئم.

بعضن جمعی ایکی میصرادان عبارت اوْلان بو نغمه‌لر بوْیاما گئدیشی‌نی تصوْیر ائدن شاعیرانه پارچالاردیٔر. بو نغمه‌لرده اوْیناق‌لیٔق، موسیقی گوْجلوْدوْر.

ایپیم بیٔیان ایچینده،
اوجلاریٔ قان ایچینده.

فوْلکلوْرشوْناس آزاد نبی‌یئو وْاختیله رنگی سوْلمایان ان یۆکسک کئیفییّتی بوْیاغئن گندالاشئین اوجونداکیٔ قارا توْخوملاردان آلئندئغیٔنیٔ بیلدیریر. اوْ، بوْیاغئین آلئنماسیٔنیٔ تصوْیر ائدن نغمه‌نی خالچاچیٔدان یازئیا آلمیٔشدیٔر:

گندالاشیٔ درمیشم،
دریب یئره سرمیشم.
اوْزوْل بوْیاغئم،
دوْزوْل بوْیاغئم،
کتان ایچیندن

سۆزۆل بۏیاغیم.

خالچاچیٸغی آراشدیران عالیملر اجنبی سیّاح ۆ تاریخچیلرین آذربایجان خالچاسیٸ حاققیندا فیکیرلرینی نظردن کئچیرمکله کیفایتلنمه‌میش، قطران-ی تبریزی، نیظامی گنجه‌وی، خاقانی شیروانی ۆ باشقا صنتکارلارین خالچا حاققیندا شاعیرانه پارچالارینا دیققت چکمیشلر. خالچاچیلیق حاققیندا فۏلکلۏروموزون مۆختلیف قلیبلرینده خئیلی ماراقلیٸ نۆمونه‌لر یارادیلمیشدیر. آتالار سؤزلرینده دئییلیر: «خالیٸ اوٚسته گزه‌نین حالیٸ ساز اوٚلار» . یاخود: «خالیٸ آچیب، خالچا بۆکه‌نین بوخچاسیٸ بۏش قالماز».

اوزون قیش گئجه‌لرینه قایچیٸ قۏیماق ایسته‌ینلر خالیٸلیٸ-خالچالیٸ تاپماجالار آچاردیلار: «چیل تۏیوق، چیلتمه تۏیوق، باشین کسدیم، قانیٸ یۏخ».

مفرش حاققیندا:

بیزده بیر کیشی وار،
کؤندلن یاتیشیٸ وار.

اؤرکن حاققیندا:

چاتیٸ بیللم چاتارام،
آلان اوٚلسا ساتارام.

خوٚولو خالچا حاققیندا:

آلتینا هاسا ووروم،
هاسانیٸ باشا ووروم.
دم قیللیٸ-قیللیٸ ووروم،
دم قیرخیب کوٚسا ووروم.

نۆمونه‌لر گؤستریر کی، شیفاهی خالق یارادیجیلیغیندا خالچاچیلیق گئنیش یئر توتور. بو، همین پئشه‌نین خالق معیشتینده توتدوغو مۆستثنا یئرله باغلیدیر. آراشدیریجیلارین فیکرینجه، ایستئحصال تئکنیکی ۆ بدیعی حللینه گؤره آذربایجان خالچاسیٸ ایکی نۆوه-خوٚسوز ۆ خوٚولو خالچالارا آیریلیر. خوٚسوز خالچالارا - پالاز،

جئجیم، شدده، کیلیم، زیلی، وَرنی، سوماخ وْ س. داخیل‌دیر. خوْسوز خالچالارئ آراشدئیران کوْبرا علی‌یئوا کیسه‌جیک، هئیبه، خورجون، مفرش، چووال، خارال، چول، جوْراب وْ س. کیمی خوْسوز معمولات‌لارا دا دیققت چکیر.

اؤرکن، پالاس، فرمش، خورجون یئر هاناسئندا (قئلئنجدا) توْخونور. قئلئنج هاناسئ داها قدیم‌دیر. خالچاچئ نغمه‌لرینی موْشاییعت ائدن موسیقی آلتلری هوْه وْ کیرکیزدیر. یئر هاناسئندا ایسه نغمه‌لرین ریتمینی قئلئنج (توْخوما آلتی) یارادئیر. اؤرکنین توْخونما تئکنیکی نغمه‌لردن بیرینده بئله ایفاده ائدیلمیش‌دیر:

اؤرکنیمین اوزونو،
گلین چئرپاق توْزونو.
حاشیه‌سی اؤزوْندن،
دوْشوْب قئلئنج گؤزوْندن.

صنت‌شوْناسلار آذربایجانئن خوْولو وْ خوْسوز خالچالارئنئ دؤرد نؤوه بؤلوْرلر. بورایا «قوبا– شیروان»، «گنجه– قازاخ»، «قاراباغ» وْ «تبریز» خالچالارئ داخیل‌دیر. خالچانئن نؤوْو تئکنیکی وْ بدیعی خوْصوصیتلرینه گؤره تعیین ائدیلیر. مثلن، قوبا– شیروان خالچاسئ موْرکّب چئشنیسی، «آغئر» رنگلری، «دوْلاما ایلمه‌سی» ایله فرقلنیرسه، قاراباغ خالچالارئندا قئزئلئ سارئ، قئرمئزئ، آل قئرمئزئ، پالئدئ وْ چهرایی رنگلردن ایستیفاده اوْلونور.

کوْبرا علی‌یئوا قئید ائدیر کی، ۸-۱۰ یاشلئ قئزلار اؤز گلین‌لیک جئهیزلرینی اؤز اللری ایله توْخویوب حاضئرلارمئشلار. جئهیزه ایسه ۵-۶ خالچا، **۱۲** مفرش، **۱۲** خورجون، دوز وْ قاشئق توْربالارئ، یاستیق‌لار، یئمک کیسه‌لری، جوْراب، الجک، همچینین چول، خورجونلو وْ قاشئق داخیل‌دیر. گؤروْندویوْ کیمی، جئهیزین بؤیوْک حیصه‌سینی خالچا وْ خالچا معمولات‌لارئ، همچینین یوندان حاضئرلانمئش دیگر اشیالار تشکیل ائدیر.

آزاد نبی‌یئو قوبا–خاچماز سفری زامانئ توْپلانمئش فوْلکلوْر نوْمونه‌لری ایچری‌سینده هانا نغمه‌لرینه خوْصوصی دیققت چکمیش‌دیر. فوْلکلوْرشوْناسئن فیکرینجه، «نغمه‌ده ان سئچمه ناخئش‌لارئن، گوْللرین بارماقدان سوْزوْلوْب هانایا دوْزوْلمه‌سی آرزو

اوْلونور». بو نغمه‌لره گؤره، هانا ائوْین دیره‌یی‌دیر، ائوْین خوْنچاسیٔ‌دیٔر. خالچاچیٔ توْخوجو دزگاهیٔنا «خان قیٔزیٔم، هانام» – دئیٔه موٚراجیعت ائدیر. آ.نبی‌ئیٔوْ حاقلیٔ اوْلاراق قئیٔد ائدیر کی، توْخوجو هانایا وْ توْخودوغو خالچالارا اینسانی موٚناسیبت بسله‌ییر، اوْنلاریٔ شخص‌لندیریر وْ بو یوْل‌لا قلبیندن کئچن‌لری آچیٔب توٚکوٚر. «خالچاچیٔ هانائین گؤردوٚیوٚ ایشی ده بیر نغمه‌یه بنزه‌دیر. بو بنزتمه ایلمه‌لرین سسیندن، آهنگیندن یارانان، جوْشغون توْخوجو ائهتیراسیٔ ایله زینت‌لنن نغمه کیمی دوْداق‌لاردان سوٚزوٚلوٚب ماهنیٔ‌یا چئوْریلیر، چوْخ آغیٔر ال امه‌یینی، ائله بیل یوٚنگوٚل‌لشدیریر، سوٚرعت‌لندیریر، اوْنا شیرینلیک، عوٚلوٚی‌لیک بخش ائدیر».

توْخوجو هانایا اوٚز توتوب «اوْخو، هانام» دئییر. نغمه‌ده «خوْنجاگوٚل»، «قوْنچاگوٚل»، «آغ‌گوٚل»، «قیٔزیٔل‌گوٚل»، «پیرمسه»، «ساریٔ‌گوٚل»، «اوٚچ قیٔز»، «سوْنام» کیمی خالچا عوٚنصوٚرلری تعریف‌لنیر.

«آغ‌گوٚل»لرین آغ‌باخت اوْلسون!
«قیٔزیٔل‌گوٚل»-وٚن خوْش‌باخت اوْلسون.
«پیرمسه»-نین آغ گوٚن گؤرسوٚن،
یوٚز-یوٚز ایل‌لر عؤموٚر سوٚرسوٚن.

مرحوم آیدئین سلیم‌زاده مردوٚم‌شوٚناسلیٔق قئیٔدلر آپاراركن فوْلكلوْر نوٚمونه‌لرینی ده صبرله توْپلاییٔردیٔ. اوْ یازیٔردیٔ کی، خالچا توْخویان‌لار نؤوْبه ایله ماهنیٔ اوْخویورلار. «اوستا خالچاچیٔ هانسیٔ ایلمه‌نی هانسیٔ رنگده وْورماغیٔ نغمه‌یله اوْخویور. قالانلار دا نقارت دئییرلر». اوْنون یازیٔیا آلدیٔغیٔ نوٚمونه بیتکین‌لییی ایله دیققت چکیر:

یاخشیٔ قولاق وئر اوستایا،
سؤز-صؤحبت سالما آرایا.
ایلمه‌لری سایا-سایا،
قیٔرمیٔزیٔنیٔ قات قارایا.

گزمیشم آذربایجانیٔ،
بوخارانیٔ، اندیجانیٔ.
سن اؤز ایستکلی‌یین جانیٔ،
قات یاشیلا بادیٔمجانیٔ.

گتیردیییمیز نۆمونه‌دن آیدین اوْلور کی، خالچا توْخونوشو زامانیٔ نغمه تکجه یوْرغونلوغو آرادان قالدیٔرماق اۆچۆن دئییل، هم ده ایلمه‌لرین سیررینی تجروٗبه‌سی آز اوْلان توْخوجویا اؤیرتمک اۆچۆن اوْخونموشدور. بو معنادا بۆتۆن خالچاچیٔ نغمه‌لری اۆچ دسته‌یه بؤلۆنۆر. بیرینجی دسته‌یه خالچا توْخوماغیٔ اؤیره‌دن نغمه‌لر داخیل‌دیر. بئله نغمه‌لرده اوستا اؤز شاگیردینه ایلمه‌لری نئجه هؤرمه‌یی، هانسیٔ رنگ‌لردن ایستیفاده ائتمه‌یی باشا سالیٔر. خالچاچیٔ امه‌یینی ترنۆم ائدن ایکینجی دسته نغمه‌لرده توْخوجونون زحمتی، حاشییه‌لرین گؤزل‌لییی تصوْیر اوْلونور. نهایت، اۆچۆنجۆ دسته‌یه خالچاچیٔ‌ئین آرزولاریٔنیٔ، گۆنۆنۆ-گۆزرانیٔنیٔ ایفاده ائدن نغمه‌لر داخیل‌دیر.

هوْنین ریتمی ایله اوْخونان نغمه‌لردن بیرینده دئییلیر:

هانام‌سان، هانام منیم،
سوْنام‌سان، هانام منیم.
سن منیم هم صؤحبتیم،
آنام‌سان، هانام منیم.

ایلکین دؤوْرلرده خالچا توْخونوشو زامانیٔ اوْخونان نغمه‌لرده سؤزلرین ریتمله سس‌لنمه‌سینه، ایشین آهنگینه اویغونلاشماسیٔنا دیققت یئتیریلمیشدیر. نغمه‌لره هانا آلتلری، توْخونما تئکنوْلوْژیسی، حاشییه‌لر حاققیٔندا شاعیرانه تصوْیرلر سوْنرالار علاوه اوْلونموشدور. بونا باخمایاراق، بۆتۆن نغمه‌لر ریتمی، آهنگی ایله سئچیلیر:

بیر ایپیم واٰر سمه‌نیدی،
خالیٔ اۆسته چمنی‌دی.
بیر ایپیم واٰر بادیمجانیٔ،
ایلمه اۆسته قوْیدوم جانیٔ.

ایپلری دارا چکدیم،
آغ چکدیم، قارا چکدیم.
قوردوغوم هانا کیمی
اؤزۆمۆ دارا چکدیم.

خالچاچیٔ اؤز ایشینه تکجه ماددی ماراقلاریٔ ایله یاناشمیٔر، اوْ، خالچانیٔن بؤیۆک صنت اثری اوْلدوغونو درک ائدیر، بۆتۆن باجاریٔق وْ قابیلیێتی‌نی، ایستعدادیٔنیٔ ایلمه‌لرله نۆمایێش ائتدیرمه‌یه چالیٔشیٔر:

ایلمه لریم گۆل آچیٔب،
بوتا سالیٔب، گؤل آچیٔب.
من خالیٔ توْخوموشام،
ائل قاتلاییٔب، ائل آچیٔب.

فوْلکلوْرشوْناس بهلول عابدوللا هانا نغمه‌لری ایله یاناشیٔ کئچه‌چی- حلاج نغمه‌لرینی ده ان قدیم امک نغمه‌لری سیٔراسیٔنا داخیل ائدیر. کئچه آلاچیٔق اوْستۆنه اؤرتۆلۆردۆ. ایندی اوْندان یالنیٔز دؤشنه‌جک کیمی ایستیفاده اوْلونور. ب. عابدوللانیٔن فیکرینجه، آز قالا مراسیم سوْیێه‌سی آلمیٔش بو کئچه سالما ایشینده حلاج‌لارلا یاناشیٔ کندین جاوانلاریٔ دا ایشتیراک ائدیرلر. «اوْنلار حلاجیٔن گیریشیندن آتیٔلمیٔش یونو کئچه شکلینه سالماق اۆچۆن آیاقلاریٔنیٔن دابانلاریٔ ایله اوْ طرفدن بو طرفه، بو طرفدن اوْ طرفه وٚورا-وٚورا ایشین آهنگینه اویغون نغمه اوْخویوْرلار:

حلاجیٔن وٚار دیش‌لری،
قیٔزیٔلماز کیریش‌لری.
وٚورون-وٚورون کئچه‌نی،
تامام اوْلسون ایش‌لری.
دیٔمه-دیٔمه، قوْیٔ دورسون.
حلاج گؤرسون قودورسون،

توْخماغیٔ گوٚجلوٚ وۏرسون.

ایپکچی نغمه‌لرینده اوْلدوقجا ریتم‌لی میصرالار دا وٙاردیر. مثلن:

بارامانیٔ «کیچیک یوخو» آپاردیٔ،

حصیر اوٚسته ننه‌م هشیر قوْپاردیٔ.

آذربایجاندا ایپکچی‌لیيین تاریخینی اؤیره‌نن ناماز بدلوْو اوْنون هله یئددینجی یوٚز ایللیک‌ده کند تصرروٚفاتیٔمیٔزدا وٙ تیجارتده گؤرکم‌لی یئر توتودوغونو یازیر. اوْ، علاوٙه اوْلاراق بیلدیریر کی، خالقیٔن معیشتینه داخیل اوْلموش ایپکچی‌لیک کیمی موٚرکّب بیر تصرروٚفات ساحه‌سی اوْ زامانلار قیٔسا بیر موٚددتده یوٚکسک اینکیشاف سوْیيه‌سینه چاتا بیلمزدی.

فوْلکلوْروموزدا ایپکچی‌لیيه عایید قیٔمتلی فیکیرلر چوْخدور. بئله فوْلکلوْر نوٚمونه‌لریندن بیرینده دئییلیر:

صبر ائله حالوٙا بیشر، ائیٔ قوْرا سندن،

بسله‌سن آتلاس اوْلار توت یاریٔاغیٔندان.

باراما قوردو حاققیٔندا ایسه سایسیٔز–حئسابسیٔز تاپماجا وٙاردیر:

چیله، بوٚلبوٚلوٚم، چیله،

شئه دوٚشوٚب قیٔزیٔل گوٚله.

قوشلاردا نئجه قوشدو،

یوموْرتاسیٔ قالیٔر ایله؟

بیز بیز ایدیک،

یوٚز قـیٔز ایدیک.

بیزی اوٚزدوٚلر،

ایپه دوٚزدوٚلر.

بو تاپماجالارئن هامئسئنئن آچماسئ باراما قوردودور. آ. نبی‌ئو بئله فوْلکلوْر نۆمونه‌لری‌نین سوْنرادان توْپلاندئغئنئ بیلدیریر. ایپکچی‌لیک اساسن برده، شاماخئ، گنجه وْ شکی‌ده اینکیشاف ائتمیشدیر.

آذربایجان توْخوجولوغونون بیر ساحه‌سی کیمی قادئن باش اؤرتۆکلری‌نین، خوْصوصیله کلاغایی‌لارئنین حاضیرلانماسئنا اؤنملی یئر وئریلیردی. «هئراتئ»، «پیرقلب» کلاغایی‌لارئ، «باسقال» یایلیق‌لارئ اؤز ناخئش گؤزل‌لیکلری ایله ده سئچیلیردی.

توْخوجولوغون ان یۆکسک اینکیشاف مرحله‌سینی پارچا توْخوجولوغو تشکیل ائدیر. پارچا توْخوجولوغو ایله باغلئ نغمه‌لر توْخوجو نغمه‌لری‌نین سوْنونجوسودور.

آتلاس دئییب‌لر سنه،
آ نیمتنه، نیمتنه.
یاراشئق‌سان گئیه‌نه،
آ نیمتنه، نیمتنه.

نیمتنه «پارچا» دئمک‌دیر. «نیمتنه» آدلئ نغمه‌لر هالای نغمه‌لری شکلینده قادئن‌لار طرفیندن بیرگه اوْخونور.

قالمازسان سن خارادان،
آتلاسدان، زرخارادان.
حشیه‌لرین دؤشه‌نیب
قئرمئزئدان، قارادان.

خالق، توْخوجولوق صنتینه تصررۆفات مؤوْضوسو کیمی باخمامئش، بو چوْخ‌چالارلئ صنت نؤوْنه مدنیّت وْ اینجه صنت نۆمونه‌سی، میللی دۆنیا گؤرۆشۆن ماددی‌لشمیش آبیده‌سی کیمی یاناش‌مئشدئر. شاعیر، بسته‌کار وْ مۆغننی اوْلان زحمت آدامئ بیر زاماندا اوْلموش صنتین ان باریز نۆمونه‌لرینی توْخوجولوق پئشه‌سی ایله باغلئ یاراتمئشدئر. بو عۆنصۆرلره اوْنون رسّاملئغئ دا علاوه اوْلونموشدور. خالچادا خالقئن تاریخی اۆسطوره‌وی-فلسفی باخئش‌لارئ ایلمه‌لرین چالار زنگین‌لییی ایله وئریلیرسه،

تۆخوجو نغمه‌لرینده ایقتیصادی-مدنی حیات اؤز شاعیرانه عکسینی تاپیر. نغمه‌لر هم ده خالقین معنوی سوییه‌سی‌نین مئعیاری‌دیر.

«کوْر اوْغلو» داستانئندا یوخولار، اینام‌لار و سینامالار

ایسلام صادیق

دۆنیا فوْلکلوْرونون ان قدیم قلیب‌لریندن بیری ده یوخویوْزمالاردیر. یوخویوْزمالار سؤزسوْز کی، یوخوگؤرمه ایله باغلیدیر.

تۆرک فوْلکلوْروندا یوخونون و یوخویوْزمالارین تاریخی داها اسکی چاغلارا گئدیب چیخیر. اوّلا، اوْنا گؤره کی، تۆرک فوْلکلوْرونون اؤز تاریخی چوْخ اسکی‌لردن قایناقلانـیر، ایکینجیسی ده اینسان یاراندیغی گۆندن یوخو اوْلموشدور و یوخو گؤرن اینسانلار اوْنون یوْزومونا چالیشمیشلار. تۆرک اوْسطوره‌سی‌نین یوخوگؤرمه و یوخویوْزمالارلا زنگین‌لییی ده بو فیکریمیزی تصدیقله‌ییر.

آذربایجان محبّت داستانلاری‌نـین اکثرییتی یوخو ایله باشلاییر. عاشیقه یوخودا بوتا وئریلیر، او دا اؤز سئوگیلی‌سینه قوْوشماق اوْچون سفره چیخیر، عذاب-اذییّت‌لره قاتلاشمالی اوْلور.

«کوْراوْغلو» داستانیندا یوخو داها گئنیش آنلام داشییـیر. بورادا بیر چوْخ قوْل‌لاردا محبّت داستانلارینداکی اوْلدوغو کیمی، عاشیقه بوتا وئریلیر. «کوْر اوْغلونون ایستانبول سفری» قوْلوندا نیگار خانیمین نامه‌سینی کوْراوْغلویا بللی احمد گتیرسه ده، سن دئمه نیگاری کوْراوْغلویا بوتا وئریب‌لرمیش. دئیه‌سن دلی حسن بونو

دویوبموش:«بو نامه دن سونرا گئتمه‌مک اولماز. کور اوغلو کیمی بیر اوغلانا ائله خوتکار قیزئ کیمی بیر بوتا لاییق‌دی».

قولون سونوندا کور اوغلو اؤزو ده بو سیرری ساخلایا بیلمه‌ییب آچیر:

ایستانبولدان بوتا آلیب گلمیشم،

ایستانبولدا آرزومانیم قالمادئ.

بو شئعردن گؤروروک کی، نیگار خانیم کور اوغلویا بوتا وئریلیب‌میش، آنجاق کور اوغلو بو سیرری اؤزو آچمیرمیش.

«کور اوغلو» قهرمانلیق داستانئ اولدوغونا گؤره بورادا یوخو تکجه بوتا وئریلمک‌له محدودلاشماییب، گئنیش ایجتیماعی-سیاسی، معنوی مضمون داشییییر.

داستاندا یوخونون داشیدیغئ اساس معنا اوندادیر کی، کور اوغلو، نیگار خانیم و یا دلی‌لر باش وئره‌جک فاجیعه‌نی، فلاکتی اؤنجه‌دن یوخودا گؤرور و اونلارئن قارشیسینئ واختیندا آلیرلار. «حمزه‌نین قیر آتئ آپارماغئ» قولوندا کور اوغلو دییرماندا ایکینجی دفه آلدانیب قیرآتئ حمزه‌یه وئریر و دورآتئ مینیب کور-پئشمان چنلی بئله قاییدیر. هیرسیندن اوچ گون-اوچ گئجه اوزو قویولو یاتیر: «اوچ گونون تامامیندا کور اوغلو یوخودا گؤردو کی، توقاتدا حسن پاشانین قاباغیندادیر. قیرآت دا آلتیندا».

کور اوغلو یوخوسوندا آت گؤرموشدو، اؤزو ده قیرآتئ. آت مورادیر، یعنی تورک خالقلارئندا تاریخین اسکی چاغلارئندان اونقون اولموشدور. اونا گؤره یوخودا آت گؤرمک یاخشیلیغا یوزولموشدور، سونرالار ایسه بئله بیر اینام یارانمیشدیر کی، یوخودا آت گؤرمک مورادا چاتماق دئمک‌دیر.

بللی‌دیر کی، بورادا کوْر اوْغلو ێئگانه مورادیٔ قـێرآتیٔ قایتارماق ایدی. قـێرآت دا گلیب اوْنون ێوخوسونا گیرمیشدی. اؤزوٚ ده گؤروٚن نئجه: توْقاتدا، حسن پاشانـێن قاباغێندا، کوْر اوْغلو دا اؤز آتیٔـنێن اوٚستوٚنده.

کوْر اوْغلونون بو ێوخونون گئرچک‌لیێینه اینامیٔ اوْلماسایدیٔ، اوْ بئله اوٚرکله قـێرآتـێن دالێنجا توْقاتا گئتمزدی. اوْنون اوٚره‌یینه دامێشدیٔ کی، قـێرآتیٔ قایتاریٔب گتیره‌جک.

کوْر اوْغلونون بو ێوخوسو چین اوْلور. اوْ، توْقاتا گئدیر. قـێرآتیٔ آلێب چنلی بئله گتیریر.

«کوْر اوْغلونون ارزوروم سفری» قوْلوندا دمیرچی اوْغلو تئللی خانـێمیٔ گتیرمک اوٚچوٚن ارزوروما گئدیر. جعفر پاشا اوْنو زیندانا سالێر. وعده‌سیندن کئچیر، دمیرچی اوْغلو گلیب چێخمێر. کوْر اوْغلونون «اوٚره‌یینه دامێر» کی، دمیرچی اوْغلونون باشێندا نسه وار. ائله بو فیکیرله ێاتـێر و : «گئجه‌نین بیر واختیٔ بیر ده ێوخودا گؤردوٚ کی، بیر دیشی لاخلاێـیب، آغزیٔ قان ایله دوْلدو. سکسه‌نیب ێوخودان آیـێلدیٔ».

«مرجان خانـێمێن چنلی بئله گلمه‌یی» قوْلوندا ائـیوازێن وعده‌سیندن کئچیر، گئجه سحره کیمی نیگار خانـێمێن گؤزلرینه ێوخو گلمیر. ائـیوازێن فیکری ایله آرانیٔ داغا، داغیٔ آرانا داشێـیێر، بئێنینه ێوٚز فیکیر گلیر، اوْ باشدان اوْنو موٚرگوٚ توتور: «ائله تزه‌جه گؤزوٚنه ێوخو گئتمیشدی کی، ێوخودا گؤردوٚ ائـیواز ێوخودا بیر جئێران قوْوور. باخدیٔ جئێران قاچێب اؤزوٚنوٚ وئردی بیر اوچوروم دره‌نین دیبینه. ائـیواز دا جئێرانـێن دالێنجا دره‌نین دیبینه ائننده باخدیٔ کی، جئێران اوْلدو بیر اژداها، قایـێتدیٔ ائـیوازا ساریٔ».

بیرینجی پارچادا دمیرچی اوْغلونون توتولماسیٔ کوْر اوْغلویا بیر دیشی‌نین لاخلاماغیٔ، آغزیٔـنێن قانلا دوْلماغیٔ، ایکینجی‌ده ایسه ائـیوازێن باشێنداکیٔ فاجیعه نیگار خانـێما جئێرانـێن اژداهایا دؤنمه‌یی شکلینده عیاٚن اوْلموشدور.

گؤروْرسوْنوْزموْ، یوخو هر ایکی حالدا باش وئره‌جک فاجیعه‌نی نئجه آیدئین گؤسترمیش‌دیر. خوْصوصیله، ایکینجی صحنه‌ده مرجان خانـئم بیر جئـیْران‌دیر، ائـیْوْاز اوْنو قوْوور، ماحمود پاشا ائـیْوْازئ توتوب زیندانا سالئر. دره بورادا زینداندیر، اژداهایا دؤنن ایسه سؤزسوْز کی، مرجان خانـئم یوْخ، ماحمود پاشادئر. یوخودا نیگار خانـئم گویا جئیْرانئن اژداهایا دؤندوْیوْنوْ گؤرسه ده، اصلینده همین آندا جئیْران – مرجان خانـئم یوْخ اوْلور وْ ماحمود پاشا اژداها شکلینده اوْنون یئرینده پئیدا اوْلور.

فوْلکلوْروموزداکئ یوخولارئن بیر چوْخو افسانه وْ اساطیرلریمیزدن قایناقلانسا دا، اوْنلارا اویدورما کیمی باخماق دوْزگوْن دئـییل. آخئرئنجئ یوخونو گؤتوْرک. ائـیْوْازئن باشئنا گلن‌لرین بوْتوْن دوْلغونلوغویلا، اؤزوْ ده چوْخ اصیل شکیلده گؤروْنمه‌سی دوْغرودان آدامئ حئیْرته گتیریر.

داستانداکئ بیر شئـیْ‌دن آیدئین اوْلور کی، ائـیْوْازئن باشئنا گلن‌لری کوْر اوْغلو اؤزوْ یوخودا گؤروْبموْش، آنجاق بو باره ده هئچ کیمه هئچ نه دئمیرمیش.

یاتمئشدئم، آشکارا گؤردوْم دوشومو،

ازلیندن من بیلیردیم ایشیمی.

«کوْر اوْغلو» داستانئ‌ئن وْلی خولوفلونون نشر ائتدیردیی روایتینده ائـیْوْاز، دمیرچی اوْغلو وْ بللی احمدی باغداد پاشاسئ توتاندا تاجیر خبر گتیرمه‌میشدن اؤنجه کوْر اوْغلو یوخو گؤروْر: «دئییرلر کی، کوْر اوْغلو یاتمئشدئ. یوخودا گؤردوْ کی، ائـیْوْاز قانلئ کؤیْنک ایچینده‌دیر».

باغدادا ائـیْوْازئن، دمیرچی اوْغلونون وْ بللی احمدین باشلارئ اوْستوْنده دوران دار آغاجلارئ کوْر اوْغلونون گؤزوْنه ائـیْوْازئن ائنینده قانلئ کؤیْنک شکلینده گؤروْنموْشدوْ. اصلینده نتیجه ائعتیباریله «دار آغاجئ» وْ «قانلئ کؤیْنک» عئیْنی معنا وْ مضمون داشئـیـئر، اوْنا گؤره یوخودا قانلئ کؤینه‌یه «چئوْریلن» دار آغاجلارئ دا

دلی‌لرین باشیٔنداکیٔ فاجیعه‌نین یوخو واسیطه‌سیله اؤنجه گؤروٚموٚندن باشقا بیر شئیٔ دئییلدی.

یوخویوٚزمالار اوزون ایللر بوٚیوٚ سیٔناقدان چیٔخاریٔلمیٔش وٚ ایناملارا چئوٚریلمیش‌دیر. لاکین ایناملار یالنیز یوخویوٚزمالارلا باغلیٔ دئییل. توٚرک اوٚسطوره‌وی تفکّوٚروٚنده چوٚخ اسکی چاغلاردان کؤک سالمیٔش، مین ایللر بوٚیوٚ سیٔنانیٔلمیٔش ایناملار واردیر. ایناملار اصلینده توٚرک اوٚسطوره‌سی‌نین بؤیوٚک وٚ زنگین قوٚللاریٔندان بیرینی تشکیل ائدیر. افسانه، اساطیر، روایت وٚ دیگر فوٚلکلوٚر اؤرنک‌لریمیزدن ایناملارلا باغلیٔ سایٔسیٔز- حئساب‌سیٔز میثال‌لار چکمک اوٚلار. ایناملار حیاتدا باش وئرمیش حادیثه‌لرین اینسان تفکّوٚروٚنده مین ایللر بوٚیوٚ یاشامیٔش، سیٔنانمیٔش وٚ گئرچک‌لییینه اینانیٔلمیٔش نتیجه‌سی‌دیر. توٚرک حیاتیٔنیٔن بدیعی ایفاده‌سی وٚ توٚرک تفکّوٚروٚنوٚن محصولو اوٚلدوغونا گؤره «کوٚر اوٚغلو منظومه‌سی»نده ده بئله ایناملارا تئز- تئز راست گلینیر. یوخاریٔدا خاطیٔرلاتدیٔغیٔمیٔز یوخولاریٔن هر بیرینده بیر اینام وار.

یوخودا قان گؤرمه‌یین، داعوادان، دؤیوٚشدن بیر سؤزله، قانلیٔ حادیثه‌لردن سوٚراق وئرمه‌سی طبیعی‌دیر، چوٚنکی هاردا داعوا، دؤیوٚش وارسا، اوٚردا قان دا وار.

یوخودا اژداها، دره، اوچوروم، سئل وٚ س. گؤرمک ده هر هانسیٔ بیر تهلوٚکه‌نین، فاجیعه‌نین باش وئره‌بیله‌جه‌یی‌نی بیلدیریر. بیز داستاندا بونلاریٔن بدیعی ایفاده‌سینی گؤروٚروٚک.

«کوٚر اوٚغلو» داستانیٔن‌داکیٔ ایناملاردان دانیٔشارکن باختیٔ، طالئعی، آلیٔن یازیٔسیٔنیٔ اینامیٔ دا اونوتماق اوٚلماز. داستانیٔن بیر نئچه قوٚلوندا آلیٔن یازیٔسیٔندان صؤحبت آچیٔلیر وٚ اوٚنا مؤحکم اینام اوٚلدوغونو گؤروٚروٚک.

یوخویوٚزمالار یوخوگؤرمه‌لرین، سیٔنامالار یوخویوٚزمالاریٔن، ایناملار ایسه سیٔنامالاریٔن منطیقی داوامیٔ‌دیٔر. یوخوگؤرن آدام موٚطلق اوٚنو یوزماغا چالیٔشیٔر وٚ بو یوٚللا یوخویوٚزمالار یارانیٔر. یوخویوٚزمالار مین ایللر بوٚیوٚ اینسان یادداشیٔندا یاشایٔیر،

سئینانـئیر، دؤنه-دؤنه اوْنلارئین دوْغرو اوْلوب- اوْلمادئیغئ یوْخلانـئیر وْ بوْتوْن بونلار سئینامالار آدلانـئیر. چوْخ زامان حیاتدا راست گلدیئیمیز «من فیلان شئیی سئینامئیشام» دئییمی ده یوْخارئداکئ فیکریمیزین تصدیقی کیمی سس‌لنیر. یوْخویوْزمالار زامانئ بیر نئچه دفه سئیناقدان دوْغرو چئخمئش شئی‌لره اینام یارانـئیر.

سئینامالار یوْخویلا هم باغلئ‌دئیر، هم ده یوْخ. «کوْر اوْغلو» داستانـئیندا یوْخویلا باغلئ سئینامالارلا یاناشئ، اوْنونلا هئچ بیر باغلئ‌لئیغئ اوْلمایان سئینامالار دا واْر. مثلن، دلی‌لرین سئینانـئیلماسیئ، آتلارئین سئیناقدان چئخارئیلماسئ، باختـئین، طالئعین، آلئین یازئسئنـئین سئینانـئیلماسئ بئله حاللارا عاییددیر.

آلئ کیشی قـئیرآتلا دوْر آتئ سئیناقدان چئخارماق اوْچوْن اوْنلاری اوّلجه سولانمئیش شومدا، سوْنرا قاراتیکانلئقدا، آخئردا ایسه سئیلدئریم داشلئ داغدا چاپدئریر. اؤزوْ ده اوْنلارئین قاباق آیاقلارئ‌نـئین ایی‌لرینی برک-برک سئخئر، آتلار نه دیکسینیر، نه ده قـئیرپئنـئیر. بونلار آت سئیناغئ‌نـئین بیزه بللی اوْلمایان چوخ اصیل اوْصول‌لارئدئیر.

ایندی ده گلین دلی‌لرین نئجه سئینانـئیلدئیقلارئینا فیکیر وئرک. کوْر اوْغلو دمیرچی اوْغلونو تئللی خانـئیمئین دالئینجا ارزوروما گؤندررکن اوْنو چوْخ قریبه بیر اوْصوللا سئیناغا چکیر. داستاندا دئـییلیر: «کوْر اوْغلو های وئردو. قـئیرآتئ یهرلدیلر. آیاغا دوروب بیر آلما گؤتوْردوْ. ساپلاق طرفینه اوْزوْک تاخئب دمیرچی اوْغلونون باشئینا قوْیدو. قایـئدئب آتا میندی. جؤولانا گتیریب، بیر اوْ باشا سوْردوْ، بیر بو باشا سوْردوْ. یایْ- اوْخو چیللەیه میندیریب دمیرچی اوْغلونون باشئنداکئ آلمایا دوْز قـئیرخ اوْخ آتدئ. اوْنلارئین هامئسئ بیرجه- بیرجه اوْزوْیوْن حالقاسئیندان کئچدی. دمیرچی اوْغلو نه بیرجه دفه گؤزوْنوْ قـئیرپدئ، نه یـئرینده قـئمئیلداندئ، نه ده رنگی قاچدئ».

گؤروْرسوْنوْزموْ، کوْر اوْغلویا وْ اوْنون دلی‌لرینه خاص اصل ایگیدلیک سیْناغی‌دیْر. اگر دمیرچی اوْغلو گؤزوْنوْ قیْرپسایدیْ، یاخود اوْنون رنگی قاچسایدیْ، هئچ کوْر اوْغلو دلی‌سی سایئیلاردیْمیْ؟

کوْر اوْغلونون اؤز بختینی سیْنادیْغیْ صحنه ده ماراقلی‌دیْر. عرب رئیحان اوْنون قاباغینیْ کسیر. کوْر اوْغلویا یاالقیْزلیْق وْ قریب‌لیک اوْز وئریر. فیکیر- خیال اوْنو گؤتوْروْر، بیر ده باخیر کی، چنلی بئل طرفدن بیر دسته دورنا گلیر.کوْر اوْغلو اوْردا دئییر: «گل، بیر باختیْنیْ سیْنا، اگر بو قاتار دورنانیْن باشچیْسیْنیْ وْورا بیلدین، اوْندا قیْرآت دا اوچورومدان توللانا بیله‌جک، یوْخ، اگر وْورا بیلمه‌دین، اوْندا گؤر باشئنا نه چاره تاپیْرسان». بونو فیکیرلشیب کوْر اوْغلو اوْخو میندیردی چیلله‌یی کمانا، باشچیْ دورنایا بیر اوْخ آتدیْ. اوْخون یایدان قورتارماغیْ ایله دیْمه‌یی بیر اوْلدو. دورنا فیْرلانا- فیْرلانا گلیب کوْر اوْغلونون قاباغینا دوْشدوْ».

بوندان سوْنرا کوْر اوْغلودا ایناम یارانیْر کی، قیْرآت اوچورومدان توللاناجاق. بئله ده اوْلور. قیْرآت قاناد آچیب درەنین بو تایئندان اوْ بیری تاییْنا توللانیْر.

اوْلدوقجا ماراقلی سیْناقدیْر. بو جوْر بخت سیْناغینا توْرک فوْلکلوْروندا وْ اوْسطوره‌سینده تئز- تئز راست گلینیر. بو دا طبیعی‌دیر، چوْنکی، «کوْر اوْغلو» منظومه‌سی توْرک تفکّوْروْنوْن محصولودور، توْرک حیات وْ دوْشوْنجه‌سی‌نین بدیعی ایفاده‌سی‌دیر. اوْنا گؤره ده داستانداکیْ آیریْ- آیریْ قوْل‌لارا وْ باش وئرن حادیثه‌لره نه قدەر چوْخ اوْسطوره‌وی دوْن گئییْندیریلیرسه، اوْنلار اوْ قدەر دوْغمالاشیر، گؤزل‌لشیر، بیتکین‌لشیر، چوْنکی تاریخی گئرچک‌لیک‌له اوْسطوره‌وی تفکّوْر بیر- بیرینی تاماملاییْر. بورادا هئچ بیر قیْریْنتیْ، منطیقی پوْزونتو وْ یا اویئوشمازلیْق، قوْندارماچیْلیْق حیس اوْلونمور. سوْن نتیجه‌ده تاریخله اوْسطوره بیر- بیرینه قوْووْشماسیْ داستانیْن بدیعی-شاعیرانه توتومونو، فلسفی دوْلغونلوغونو بیره مین قات آرتیْرمیْش، اوْنون کامیل‌لییی‌نی وْ بیتکین‌لییی‌نی تأمین ائتمیش‌دیر.

تۏلکۆ ایله دۏیۏ ناغیلی

تۏپلایانی: منصور جدی

بیری وار ایدی ، بیری یۏخ ایدی؛ بیر تۏلکۆ وار ایدی. شاهسئوَن کۆچمۆشدۆ، یوردوندا بیر آز دۏیۏ قالمیشدی.

تۏلکۆ او دۏیۏنو تاپیب سئویندی. سونرا آپاردی وئردی بیر کنده بیر قوجا آروادا؛ دئدی: «بو دۏیۏنو بیشیر، سن ده یئ، من ده، منیم سحریمه ده ساخلا!»

قاری آرواد دۏیۏنو آلدی، بیشیردی. اوندان تۏلکۆ ده یئدی، اؤزۆ ده، هم ده تۏلکۆنۆن سحرینه ساخلادی.

گئجه یاریسی، تۏلکۆ دوردو سحر پایینی یئییب یاتدی. ائرته چاغی تۏلکۆ اویانیب چاریق پیتاواسینی گئییب، دئدی: «منیم سحر پاییمی وئر، یئییم گئدیم.»

قوجا آرواد قازانا باخدی گؤردو تۏلکۆنۆن سحر پایی یئییلیبدیر. او دور کی، تۏلکۆیه دئدی: «تۏلکۆ قارداش! گئجه یاریسی پیشیک گلیب سنین سحر پایینی یئییب گئدیبدیر!»

تۏلکۆ دئدی: «من بیلمه‌رم، بیر دۏیۏمه ایکی دۏیۏ آلارام.»

تۏلکۆ، یازیق قوجا آرواددان بیر دۏیۏسۏنه ایکی دۏیۏ آلیب، گئتدی باشقا بیر کنده آیری بیر ائوه. ائوده‌کی خانیما دئدی: «بو ایکی دۏیۏنو بیشیر، سیز ده یئیین، من ده. بیر ده منیم سحریمه ده ساخلایین.»

او آرواد دۏیۏنو بیشیردی، تۏلکۆ ده یئدی، اؤزلری ده. تۏلکۆنۆن سحرینه ده ساخلادیلار.

یئنه تۏلکۆ گئجه یاریسی دورب سحر پایینی یئییب، یاتدی.

صۆبح ائرتەدن دوردو، چارئق پئتاۋاسئنئ گئییب دئدی: ـ «ایندی منیم سحر پایئمئ ۋئرین یئییم.»

قادئن قازانا باخدئ، گؤردۆ قازاندا هئچ زاد قالمائیب؛ دئدی: «تۆلکۆ قارداش! سنین سحر پایئن قالمائیب.»

تۆلکۆ دئدی: «من اوْنو – بونو بیلمەرم. ایکی دۆیۆمە اوْچ دۆیۆ آلارام!»

تۆلکۆ اوْ کنددن دە اۆچ دۆیۆ آلئب گئتدی بیر اوْبایا. دۆیۆنۆ ۋئردی بیر شاهسئوَن خانئما، دئدی: «بو اۆچ دۆیۆنۆ بیشیرین سیز دە یئیین، من دە، بیر دە منیم صاباحئما دا ساخلایئن.»

شاهسئوَن خانئم دۆیۆلری بیشیردی، اؤزلری دە یئدیلر، تۆلکۆ دە. تۆلکۆنۆن صاباحئنا دا ساخلادئلار.

تۆلکۆ گئجە یارئسئ دوروب، یئنە سحر پایئنئ یئییب یاتدئ. ائرتە چاغئ یوخودان اوْیانئب، چارئق پئتاۋاسئنئ گئییب دئدی: «منیم سحر پایئمئ ۋئرین یئییم گئدیم.»

شاهسئوَن خانئم قازانا باخئب، دئدی: «تۆلکۆ قارداش! سحر پایئنئ یئییبلر!»

تۆلکۆ دئدی: «من اوْنو – بونو بیلمەرم، اۆچ دۆیۆمە بیر قوْچ آلارام.»

تۆلکۆ اۆچ دۆیۆسۆنە بیر قوْچ آلئب، سئوْینجک اوْلوب، گۆلە – گۆلە گئتدی.

تۆلکۆ، قوْچو آپاردئ بیر باشقا شاهسئوَنین ائوینە، دئدی: «بو قوْچو اؤتۆرۆن سۆرۆزۆن ایچینە، منی دە تارئیا گؤرە قوْناق ساخلایئن!»

تۆلکۆ گئجە یارئسئ دوروب قوْچو یئییب یاتدئ!

سوْنرا ائرتەدن دوروب، چارئق پئتاۋاسئنئ گئییب، دئدی: «منیم قوْچومو ۋئرین گئدیم.»

اوْبا اهلی دئدیلر: «گئجە یارئسئ سنین قوْچونو قورد گلیب یئییب.»

تۆلکۆ دئدی: «من اوْنو – بونو بیلمەرم، قوْچوما بیر آت آلاجاغام.»

تۆلکۆ آتئ آلئب مینیب گئتدی بؤیۆک بیر کندە، اوْردا دئدی: «منی بو گئجە قوْناق ساخلایئن، آتیمئ دا یئمە سالئن، قاباغئنا آرپا – سامان تؤکۆن!»

تۆلکۆ گئجه یارئیسئ دوردو، آتێن قارئینئ یێرتێب یئیێب یاتدئ!

یئنه تۆلکۆ ائرتەدن دوروب، چارئق پێتاواسئینئ گئیێب، دئدی: «آتێمئ وئرین مینیب گئدیم.»

دئدیلر: «گئجه یارئیسئ قورد گلیب پیەده آتێن قارئینئ یێرتێب یئیێب گئدیبدیر!»

تۆلکۆ دئدی: «من اوْنو – بونو بیلمەرم. آتێمێن یئرینه بو گۆن گتیردیێیز گلینی آلێب آپاراجاغام!»

اوْنلار دا گلینین یئرینه بیر کۆپەیی بیر حانایئ چوواْل ایچینه سالێب، آغزێنئ باغلاێب، تۆلکۆیه وئردیلر؛ آنجاق دئدیلر بو چوواْلێن آغزێنئ کنددن قێراقدا آچارسان.

تۆلکۆ بو ایشدن چوْخ سئوْینیب، چوواْلئ داڵینا آتێب اوْخویا – اوْخویا یوْلا دۆشۆب گئتدی: «بیر دۆیۆمه ایکی دۆیۆ، ایکی دۆیۆمه اۆچ دۆیۆ، اۆچ دۆیۆمه بیر قوْچ، بیر قوْچوما بیر آت، بیر آتێما بیر گلین، سازئم دئنقێل– دئنقێل.»

تۆلکۆ بیر آز گئدندن سوْنرا بیر گۆل قێراغئنا یئتیشدی. سئوْیندیێیندن بیلمیردی نئیلەسین، اوْخویا – اوْخویا، قێندئقجا چالا – چالا چوواْلێن آغزێنئ آچدئ. آنجاق چوواْلێن آغزێنئ آچماقلا ایتین آتێلێب تۆلکۆنۆ بوغماق بیر اوْلدو!

کۆپک، تۆلکۆنۆ بوْغوب اؤلدۆرندن سوْنرا، چوواْلئ آغزێنا آلێب کنده سارئ گئری دؤندۆ.

▪ بو ناغێل، ۳ / ۱۰ / ۸۳ تاریخینده آذربایجانێن قوْجا بیلی تایفاسئندان اوْلان آنامێن دیلی ایله سؤیلەنیلن اوشاق ناغێلئدێر.